TIGHT BINDING BOOK

brown book

UNIVERSAL LIBRARY
OU_206245
UNIVERSAL LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T928 H65P Accession No. T 2118

Author

Title

This book should be returned on or before the date last marked below.

హైందవ ధర్మవీరులు.

(హైందవ ధర్మవీరులు)

గ్రంథకర్త:

సురవరము ప్రతాపరెడ్డి బి.ఏ., బి.ఎల్.

రెండవ ముద్రణము

నిజాంరాష్ట్రపు ఏకైక ఆంధ్రగ్రంథ

ప్రచురణ కేంద్రము

దేశోద్ధారక గ్రంథమాల

(స్థాపితము—బహుధాన్య)

వార్షిక మూల్యము తపాలా వ్యయముతోసహా

రు ౧-౮-౦ లుమాత్రమే

నిజాం రాష్ట్రపు ౮౦ లక్షల

ఆంధ్రులకు ఏకైక సంస్థయైన దీనిని

ఆదరింపుడు

పరిచయ వాక్యములు

"థర్మాపోలి" యుద్ధము ప్రాచీనగ్రీసు దేశచరిత్రలో చాలప్రసిద్ధమయినది. గ్రీసుదేశములోని "థర్మాపోలి" కనుమయొద్ద కొద్దిమంది యోధవరేణ్యులతో "లియోనిదాస్" అనునతడు వేలకొలదిసైన్యముతో తనదేశముపై దండెత్తి వచ్చుచుండిన "జర్జిస్" అనురాజు విజయమార్గమును—తమకు మృత్యువు తప్పదని యెరిగియుండియు—తెంపరితనముతో అరికట్టి అనన్యసామాన్యమైన విక్రయకౌశలమును–కొద్దికాలమే అయినను జూపి–నిరోధించినాడు. అతనిసాహసనిరోధము ఎల్లరికిని అక్కజముగొలిపినది. నాటినుండి "థర్మాపోలి" సమరము ఇతిహాసప్రసిద్ధమయినది. దానికి సాధర్మ్యముగల విషమసమర సంఘట్టనములను దెలుపుటకు "థర్మాపోలి" ఒకనానుడిఅయినది. "థర్మాపోలి" అన్నంతనే విషమపరిస్థితి, సాహసము, ధైర్యము, పరాక్రమము—ఇవియన్నియు స్ఫురణకు వచ్చుచుండును.

పైనచెప్పినటువంటి "థర్మాపోలీ" లకోసము యూరోపీయ చరిత్రలో పనిపట్టి వెదుకవలెనుగాని మనహిందూ దేశచరిత్రను తిరుగవేసినచో ప్రతిపుటలోను అట్టివి కనబడగలవు. హిందూ దేశము అటువంటి "జర్జిసు" లను ఎందరిని, ఎన్నితడవలు ఎదిరించినదో లెక్కలేదు. ఒకవిధముగా విదేశీయ, విజాతీయ ప్రతిఘటనమే హిందూ దేశము ధర్మమయినది. హిందూ దేశ

చరిత్రమంతయు విదేశీయులను, విజాతీయులను, విమతస్థులను సామ్రాజ్య నిర్మాణాసక్తులను ఎదుర్కొనిన చరిత్రమే, ప్రతిఘటించిన చరిత్రమేకాని వేరొండుకాదు. పడమట అటు అఫ్ఘానిస్తానమునుండి తూర్పున బంగాళమువరకును, ఇటు ఉత్తరమున కాశ్మీర, నేపాళములనుండి దక్షిణమున తమిళ మలయాళ దేశములవరకును ప్రతిశతాబ్దియందును ఈ ప్రతిఘటనము సాగుచునేయుండెను. హిందువులు నిర్వీర్యులును, తేజోవిహీనులును కారు; గనుకనే ఏవిజాతీయులకును, ఏవిదేశీయులకును ఈ దేశము అంతసులభముగా మాత్రము లొంగినదికాదు. విదేశీయులు దీనిని జయించిరనుటకంటె దేశీయులే తమలో దాము కక్షలను, అసూయాద్వేషములను పెంచుకొని, పోరాడికొని, కపటవృత్తినవలంబించి, ఒకరికొకరు ద్రోహముతలంచి పరులవశముచేసిరనుట ఎక్కువ చారిత్రిక సత్యము. నాలుగు వందల యేండ్లు తమపట్టిన పట్టు విడువకుండ ప్రయత్నించిన పిదపగాని ఉత్తర హిందుస్థానము మహమ్మదీయులకు వశముకాలేదు; అటుతరువాత మరి రెండువందల సంవత్సరములకుగాని దక్షిణాపథము వారికి పూర్తిగా చేపడలేదు. అంతకుపూర్వము వచ్చిన హూణులు మొదలయిన వారివిషయమునను ఇంతే—ఇట్లే జరిగినది. భారతీయ శౌర్యము కణకణలాడు చింతనిప్పువంటిది. క్రీస్తుపూర్వము, మౌర్యుల కాలమునాటి హిందూధనుర్ధరుని లక్ష్యశౌర్యపరాక్రమములను గురించి ఏరియాన్ మొదలయిన విదేశీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిన వృత్తాంతములే యున్నవి. ఆలీఢపాదుడై, ధనువునెక్కుపెట్టి, నారిసాధించి, అమ్ముతొడిగిన

ందూధనుర్ధరుని ధాటికాగి నిలవగలవారు లేరని విదేశీయులే
వించియున్నారు. అటువంటి పరాక్రమ మీ భారతభూమిని
యక్కవోవ లేదు. శాంతిసమయములందది నుస్రిక్రమిస్మినట్లున్నను
ఘర్షణ సమయములయందెల్ల, ఆదిరాజి, ప్రజ్వరిల్లి
గతురకు వెరపుగొలుపుచు సేయున్నది. ఈ రత్నగర్భపై
డి వెడలివచ్చి, తమమతమును కాని, రాజ్యమును కాని,
స్థాపింప జేయుదలచిన విదేశములవారును, విజాతులవారును—
ందరు నీ భారతీయ పరాక్రమమును చవిచూచియేయున్నారు.
ంధారము, పాంచాలము, రాజపుత్రస్థానము—ఇంతేందుకు
ందూ దేశమునందలి ప్రతి రాష్ట్రము ను తనయందలి
గడుగు నేలను శాశ్వతమైన, దిగంత విశ్రాంతమైన కీర్తిని,
త్రను నిర్మించుకొన్నమీదట కాని విదేశీయుల, విజాతీయుల
ము కావించియుండలేదు. పంజాబు వెళ్లుము; రాజపుత్రస్థానము
ళ్లుము; మహారాష్ట్రమునకు వెళ్లుము—మరి యేప్రాంతమునకై
ని వెళ్లుము, చెవులున్నవారు ఒడలు పులకరింపజేయు
వీరగాథలను వినగలరు.

అయితే, ఒక రాజ్యముయొక్క భాగోగులనుగాని,
పయోగా నుపయోగములనుగాని ధర్మదృష్టితో జూచి,
స్త్రమును కొలబద్దతో కొలుచుట మన ప్రాచీన భారతీయుల
భావమనుటచేతను, మోక్షసాధనములు కాని వెల్ల నిరాదర
ము పాలవుటచేతను చాలవరకు మన ప్రాచీనేతిహాసము
పేక్ష పాలయ్యు, సారస్వతమున స్థానము గడించుకొన
లకపోయినది. వాఙ్మయ నేతల ధర్మదృష్టి కాగిన చరిత్రములు
ంత్రము సారస్వతలోకమున జీవముపోసికొని వర్ధిలుచున్నవి.

అయినను, సామాన్యజనుల హృదయములను గరగించి వారిని రంజింపజేయుచు వచ్చిన వీరగాథలు పదములుగాను పాటలుగాను నేటికిని అథమము పల్లెసీమల యందైనను ప్రచారముననున్నవి. ఇప్పటికిని ఆ జానపదులు ఆవీరగాథలు ఆడి, పాడి, విని అలౌకికమును, స్వచ్ఛమును అగు ఆనందమును పొందుచునేయున్నారు. వారికి తెలిసిన గాథ కూడ చదువుకొన్నామనుకొను మనకు తెలియవు. మనచరిత్రము మనశౌర్యము, మనప్రతిభ మనకే తెలియనివైనవి. నూటఏబది రెండువందల యేండ్లుగ మనల నావరించిన పాశ్చాత్యనాగరికత వ్యామోహామువలన "మనది" అన్నదియెల్ల మన రుచి వెగటయినది; మనదృష్టికి కంటకమయినది. ఆకారణము అదివరకే పండితుల దృష్టి కాగని యీవీరగాథలు జనసామాన్యమునకుగూడ కటువయినవి. కాని ఇటీవల రెండు మూడు దశాబ్దులనుండి మనదేశమున విజృంభించుచున్న జాతీయాభిమానమువలన మరల మనదృష్టి పడుమటినుంచి తూర్పునకు అన్యమునుండి స్వీయమువరకు మరలుచున్నది. మనకీ ప్రశస్తులను వెల్లడించు మనవెనుకటి శౌర్యగాథలును, వీరచరిత్రములును బయలుపడుచున్నవి. అంతేకాదు, అవి దేశీయుల దృష్టిని బహువిధముల ఆకర్షించుచున్నవి. వానిప్రభావముననే నీరసించిపోయిన మనజాతికొకవిధమయిన యుత్సాహమును, అభిమానమును, కార్యాభిరతియు, పురోభివృద్ధినంది యుత్తమపదము నందవలెనను స్పృహయు గలుగుచున్నది.

హిందూ దేశమునకు సంబంధించిన ఇట్టి వీరగాథలే ఈ "హైందవధర్మవీరు"లను చిన్న గ్రంథమున అభివర్ణితము లైనవి. దీనిని రచియించిన శ్రీసురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు ఆంధ్రపాఠక లోకమునకు సుపరిచితులు. వీరు తెలంగాణమునకు చేయుచున్న సేవ అమూల్యమయినది; అపరిమిత మయినది. వీరు రచించిన గ్రంథములు—నాటకములు మొదలైనవి అనేకములు కలవు. వీరు ఈ "హైందవ ధర్మవీరులు" రచియించి ఆంధ్ర పాఠక లోకమునకు నూతనముగ ఒక చక్కని సారస్వత భూషణమును సమర్పించినారు. ఇది బాల బాలికలకుకూడ సులువుగా బోధపడునట్లు సులభశైలిలో తేటతెలుగున వ్రాయబడినది. విషయమునకై పెద్దలయిన వారుకూడ తప్పక చదివి ఆనందించవలసిన గ్రంథము. దీని నొకమారు చేతబట్టినచో ముగించువరకు విడువ బుద్ధిపుట్టదు; అంతటి హృదయాకర్షకముగా నున్నది.

ఈపుస్తకము కానైతే చిన్నదేకాని అంతా నుసిబారని కణకణలాడు నిప్పుకణమే. ఇందభివర్ణితములైనవన్నియు రక్తము నుడుకెత్తించు వీరకథానకములు! ఏవిషయమునను ఒకదాని కొకటి తీసిపోనివి; హిందూదేశమునందలి వివిధ ప్రాంతముల చరిత్రలనుండి సంగ్రహింపబడినవి. హిందూదేశ చరిత్రము ఎంతటి మతసాంఘికపరిణామప్రధానమయినదో అంతటి వీరగాథా పరిపుష్టమయినది కూడను. రాజపుత్రస్థాన చరితము దివ్యమయిన ఒక వీరగీతము. సిక్కులుమాత్రము సామాన్యులా! వారి యితిహాసము రసోదంచితమయిన ఒక కావ్యఖండము.

ఛత్రపతి శివాజీమహారాజు శిక్షణమున మహారాష్ట్రులొనరించిన సాహసకార్యములు నిన్నగాక మొన్నటివి ఇంకను జాతిసంస్మృతి పథమునుండి జారిపోలేదు ఇట్టి వారి చరిత్రలనుండి రసగుళికలనేరి శ్రీ ప్రతాపరెడ్డిగారు ఆంధ్రులకు సమర్పించి ధన్యులయినారు. వీనిలో ముఖ్యముగా సోమనాద్రి గాథ ఆంధ్రులకు ముదావహమయినది. ఎందరికి తెలియును ఈ వీరగాథ? తెలుగువారి వీరగాథ లిట్టివి. కాలయవనిక మడతలలో ఎన్ని మణిగి, మటుమాయమయి పోయినవో కదా!

ఇంకను ఇట్టి గ్రంథములను రచియించి శ్రీప్రతాపరెడ్డిగారు ఆంధ్రులదేశాభిమాన, ఆత్మగౌరవములను ఉద్దీపింపజేయవలెనని కోరుచున్నాను.

ఇట్టిగ్రంథములను పాఠశాలలలో బాల, బాలికలకు పఠనీయములుగా నిర్ణయించుట చాల ఆవశ్యకము

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

విషయసూచిక

౧.	ధర్మపోలి	౧—౩
౨.	గోరా	౪—౬
౩.	అమరసింహరాథోడ్	౭—౧౦
౪.	భల్లూసింగ్	౧౧—౧౪
౫.	ఇందుమతి	౧౫—౧౮
౬.	సావిత్రిబాయి	౧౯—౨౦
౭.	బాజీదేశపాండ్యా	౨౧—౨౫
౮.	తానాజీ మాలుసురే	౨౬—౩౩
౯.	అబ్దుర్ రజ్జాక్	౩౪—౩౭
౧౦.	అభయచంద్రు—నిర్భయచంద్రు	౩౮—౪౧
౧౧	గురుగోవింద్	౪౨—౪౭
౧౨.	బలభద్రుడు	౪౮—౫౧
౧౩.	సోమనాద్రి	౫౨—౬౨
౧౪.	సదాశివరెడ్డి	౬౩—౯

హైందవ ధర్మవీరులు.

థర్మాపోలి (Thermopylae)

థర్మాపోలి యుద్ధమును, ఆ యుద్ధములో తన 300 సహచరులతో బలియైనట్టి లియొనిడాసును (Leonidas) పాశ్చాత్య దేశము లన్నిటను విద్యావంతులలో నెరుగనివారు లేరనవచ్చును. లియొనిడాసు తన 300 అనుచరులతో దేశసంరక్షణార్థమై ఆత్మబలిదానము చేసెను. అందుచే పూజించెదరు ఆదర్శపురుషులైపోయిరి థర్మాపోలి వంటి యుద్ధములెన్నైన జరిగిన థర్మాపోలియను నుపమానముగా గ్రహించబడుచుండును. ఈ యుద్ధవిశేషములను కొన్ని మాటలలో తెలుపుదును

యూరోపుఖండములోని గ్రీసుదేశము బహుపురాతన కాలములో మంచి నాగరికత పొందిన దేశముగా ప్రసిద్ధినొందినట్టిది. ఆ దేశములో స్పార్టా, ఏథెన్సు నగరములు సుప్రసిద్ధములు. ఏషియాఖండముయొక్క పశ్చిమభాగమందు గ్రీసుదేశమునకు సమీపమున నుండునది పర్షియా (పార్సీల) దేశము.

ఈ పర్షియాదేశముగూడ ప్రాచీనకాలములో గొప్ప నాగరిక సామ్రాజ్యమని ప్రసిద్ధిగాంచియుండెను. ఈదేశపు చక్రవర్తులు హిందూస్థానపుటెల్లలవరకు రాజ్యములగెలిచి మహాసామ్రాజ్యమును స్థాపించియుండిరి క్రీస్తునకు పూర్వము ౪౮౦వ సంవత్సర ప్రాంతములందు అనగా నేటికి ౨౪౧౭ ఏండ్లకుముందు పర్షియాదేశమును జర్క్సిస్ (Xrexes)అను చక్రవర్తి పరిపాలనను చేయుచుండెను. అతడు సామ్రాజ్యకాంక్షచే ప్రబల సైన్యముతో గ్రీసుపై దండెత్తిపోయెను. గ్రీసుదేశమున కుత్తరభాగమందుండు థెసలీ పై మొదట దండెత్తెను. అతని నెదుర్కొనుటకు గ్రీకులు ౧౦౦౦౦ సైన్యమును మాత్రమే సమకూర్చుకొనగలిగిరి. ఆ సందర్భములో జర్క్సిస్ సైన్యమును దక్షిణమునకు రాకుండ నరికట్టుటకై కొన్నివేల సైనికులనిచ్చి 'లియొనిదాసు' అను సేనానినిపంపిరి. పారసీకుల సైన్యసముదాయమునుజూచి భీతులై చాలమంది గ్రీకుభటులు వెనుకకు మరలిపోయిరి కాని లియొనిదాసు తన 300 మందితో థర్మాపోలి కొండకనుమవద్ద నిలిచి కొన్ని గంటలవరకు ఆ యిరుకు కనుములో వేనవేలు శత్రుసైన్యమును నాపియుంచెను. కాని ఆ పోరులో అందరును మరణించిరి. లియొనిదాసుయొక్కయు, అతని 300 మంది యనుచరులయొక్కయు బలిదానము అజరామరమై పోయెను. థర్మాపోలియను చిన్నకనుమ చారిత్రిక ప్రసిద్ధిగనెను.

హిందూస్థానములో ఇట్టిథర్మాపోలీ యుద్ధములు ఒకటి, రెండుకాదు, వందలకొలదిగా జరిగినవి. కాని పాశ్చాత్య ప్రపంచమున కొకట్టికూడ స్మృతిపథమందు లేదు భారతీయులలోనే చాలమందికి తమ వీరాగ్రగణ్యుల చరిత్రిలుకాని,

తుదకు వారి పేరులుగాని తెలియనే తెలియనప్పుడు దేశాంతరములవారి కెవ్వరు తెలుపబోదురు!

ఇందు కొన్ని (మాత్రమే) హైందవ ధర్మపోలీలను అట్టి "ధర్మపోలీ"లలో పాల్గొని తమ యసాధారణ ధైర్య సాహసములఁ బ్రకటించి చిరంతనకీర్తిని గడించిన హైందవ మహావీరుల శక్తిసామర్థ్యములను బాలకుల జ్ఞాపకార్థముగను, భారతీయుల యాదర్శార్థముగను సంక్షిప్తముగా వ్రాయుచున్నాను.

గోరా

ఇంచుమించు ౬౫౦ సంవత్సరముల క్రిందటి చిత్తోడ్ ముట్టడిని గురించిన చరిత్ర చాలమందికి తెలియును. చిత్తోడ్ రాజగు భీమసింగు భార్య పద్మినీదేవి అపురూప సౌందర్యవతి. ఈ వార్త వినినప్పటినుండియే ఢిల్లీ రాజగు అల్లావుద్దీన్‌కు తహతహ మెండైనది. తచ్ఛాంతికై విపరీత కాముకుండై చిత్తోడును ముట్టడించెను. బహుకాలమువరకు కోట తనవశము కాకపోయెను అల్లావుద్దీన్ ఆ మోహనాంగియగు పద్మినీదేవిని చూచియైన పోదుననెను. తుదకు ఆమె ప్రతిబింబము నద్దములోనైను చూపరా? అని వేడుకొనెను అతిప్రయత్నముపై రాజక్షత్రులందుకు సమ్మతించిరి. రాజపుత్రజాతి యుద్ధధర్మముల నెరిగిన జాణ కాన అల్లావుద్దీన్ ఏకాకిగా నగరము ప్రవేశించెను. పద్మిని ప్రతిబింబమును రెప్పవాల్పక చూచెను. "నేను మిమ్ములను నెగ్గి నమ్మివచ్చితినో మీరును అట్లే నన్ను నమ్మరా? నాఆతిథ్యము స్వీకరింపరా!" అని భీమసింగును చేతులుపట్టి ప్రార్థించెను. భీమసింగు అంగీకరించెను. అల్లావుద్దీన్ భీమసింగుతో తన శిబిరము చేరినవెంటనే అతనిని బంధించి, "నీపద్మినిని నాకు నికా కట్టించుము. లేకున్న నీతలను ఇదేకోటపై వ్రేలాడ గట్టింతును", అని గర్జించి తర్జించెను,

మోసము! కపటము! ద్రోహము!! రాజపుత్రులు వీరావేశముపొందిరి. కాని వట్టియావేశమువలన నేమిఫలము?

రాజనీతిలో యుక్తికి ప్రతియుక్తియే సర్వదా అనుసరణీయము. రాజపుత్రులును దీర్ఘాలోచనచేసి ప్రతియుక్తి చేసిరి. పద్మినీదేవి తనచెలికత్తెలతో వచ్చుచున్నదని వార్త పంపిరి. అల్లావుద్దీన్ పెండ్లికొడుకై పెండ్లికూతురుకొరకు పతినిముషము నిరీక్షించుచుండెను. కొంతకాలములో నగరమునుండి కొన్ని పల్లకీలు బురఖాలతో బయలుదేరి మొగల్ శిబిరములచేరెను

తుదికాలములో పల్లకీ బోయీలందరును సిపాయీలైరి. పల్లకీలలోని చెలికత్తెలు ఆదరును రాజపుత్రవీరులైరి. ఈకొద్దిమందికి "గోరా" నాయకత్వమును, అతనిఅన్నకొడుకును, ౧౨ ఏండ్లబాలుడును నగు "బాదల్" ఉపనాయకత్వమును నను అదరపడి, నిప్పురవ్వలు, రక్తపుచూపులతో చూచుచున్న మొగలు సేనలపైబడిరి. కొందరు భీమసేనుని విడిపించి నగరమునకంపిరి. పోరు ఘోరమయ్యెను. ఏడెనిమిదివందల రాజపుత్రులలో వేనవేల మొగల్ సైన్యముతో పోరాడుచున్నారు భీమసింగును తప్పించుకొనిపోనీయకూడదని మొగలులు పట్టుదల. అతని నగరుచేర్చుట రాజపుత్రులదీక్ష. ఒక్కొక్క రాజపుత్రుడు కత్తిని ప్రచండవేగముతో త్రిప్పుచు, శత్రుమూకల జొన్నకంకుల నరికినట్లు నరికి కుప్పలు వేయుచున్నాడు. కాని ఎంత కాలము? ఇంచుమించు అందరును రణభూమిపైబడిరి. భీమసింగు తప్పించుకొనిపోయెను. అల్లావుద్దీన్‌కు పద్మిని దొరకక పోయెను. పిడికెడు మందియే భయంకర కోలహాలము చేసిపోయిరి. "బాదల్" బాలుడు అభినవాభిమన్యుడు. ప్రతిపక్షభయంకరముగా పోరుచు పలుగాయములచే మూర్ఛావస్థలో చిత్తోడును జేరుకొని తన పినతల్లి—గోరావీరుని యర్ధాంగి-యెదుట నిల

చెను. ఆ వీరనారికి యథార్థము స్ఫురించెను. తననాథుడు రాలేదు. అతడు తప్పక పోలికలనికి ఆహుతియయ్యెనని గ్రహించెను. జేలమైనాపోవలేదు ఒక కన్నీటిచుక్కనుకూడ రాల్పలేదు. విషాద మందహాసముచేయుచు, "బిడ్డా! బాదల్! మీ చిన్నాయనగారు యుద్ధమెట్లుచేసిరి? నాల్గుమాటలలో చెప్పి నాకు సంతృప్తి కలిగించుము వారిని కలుసుకొనుటలో నే నాలస్యము చేయరాదుకదా! తెలుపుము, త్వరగా తెలుపుము" అని ప్రశ్నించెను.

బాదల్ ఇట్లు పలికెను.

"అమ్మా! ఎన్నడును లేని అనుమానము నీకీనాడు కలిగెనా? మాపినతండ్రి కేవలము వీరుడేకాడు. వీరాతివీరుడు అతడొక్కడే వందమందికి పైగా అవలీలగా హతమొనర్చెను. అతనిచుట్టు యుద్ధరంగముండెను. మంచి మంచి సర్దారులు సుల్తానుబంధువులు అతనిని చుట్టియుండిరి. అందరిని హతమార్చుచు, శరీరమంతయు గాయములతో నిండి అవయవములు ఛేదింపబడుచుండినను తుదివరకు పోరి ఒక ఆప్త సర్దారుని తల నెగురమీటి, వాని మొండెమును తలగడగా, ఇతరవీరుల తన పడకగా చేసికొని దీర్ఘనిద్రనుపొందెను" "ధన్యాస్మి! ధన్యాస్మి! నాథా! ఇంకేమియు ఆలస్యముచేయను. నాయానందమునకు మేరయే లేదు. నాయనా! బాదల్ మీపినతండ్రివలెనే నీవును మహావీరుడవై, చిరాయుష్మంతుడవై దేశసేవయు, మతసేవయు చేయుము" అని దీవించుచు, ఆసాధ్వి చితిలోపడి "సతి" యయ్యెను.

అమరసింహారాథోడ్

300 ఏండ్లక్రిందటి మార్వాడ్ రాజగు రాజా గజసింహుని పెద్దకుమారుడు అమరసింహారాథోడు. అతడు బాల్యము నుండియే మహాప్రచండుడు అందుచేతనే అతని తండ్రి అతనిని రాజ్యమునుండి వెడలగొట్టెను. ఆ కాలమందు ఢిల్లీసామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు షాజహానును విధిలేక ఆ అమరసింహు డాశ్రయింపవలసివచ్చెను. అతని పరాక్రమమునకు మెచ్చి పాదుషా “ నాగోరు ”ను జాగీరుగానిచ్చి తన దర్బారులో గొప్పపదవి నిచ్చెను. పాదుషా బావమరదియగు సలాబత్ ఖానుకును, అమరసింహునికిని మనస్పర్థ లేర్పడెను. సలాబతు సమయమునకై వేచియుండ నది దొరక నేదొరకెను. అమరసింహునికిని, బికానీరురాజుకును ఒక జాగీరు విషయమున వివాదము కలుగగా పాదుషాగారు సలాబతుఖానునే పరిష్కర్తగా నియమించిరి. సలాబతు అన్యాయముగా బికానీరుపక్షముగా తీర్పుచెప్పెను. షాజహాను అమరసింహునిపై అపరాధమును (జుర్మానా) విధించెను. దానిని వసూలుచేయుటకు గూడ సలాబతే నియుక్తుడయ్యెను. ఇంక చెప్పవలసినదేమున్నది. పాదుషా దర్బారులో వజీర్లందరి సముఖములోనే జుర్మానా చెల్లించి పొమ్మని అమరసింహుని నిర్బంధించెను.

“ రాజపుత్రుని యాస్తియంతయు ఖడ్గమే. దానితో ఇదిగో ఇప్పుడే నీ జుర్మానా చెల్లింతును” అని కోపోద్రిక్తుడైన

రాథోడు తన తేలికయగు కరవాలముతో సఫాయిగా సలాబతు తలను అట్టనుండి పుట్టచెండువలె నెగురమీటెను. కోలాహల ముతో నిండిన సభస్తబ్ధమయ్యెను. షాజహాను కండ్లనురుముచు రాథోడును తీవ్రముగా మందలించెను. "నీకును ఆదేశాగ్రము చూపవలెనా" అని రాజపుత్రవీరుడు హుంకరించెను.

భారత చక్రవర్తికి అతని సభలోనే, సర్దారుల యెదుటనే ఇంతటి యపచారమా? అందరును కత్తులుఝళి పించుచు రాజపుత్రునిపైబడిరి. వారతనిపై పడుచుండగనే అమరసింహుడు నాలుగుదిక్కుల అంగలువేయుచు, అందరిని కొన్ని నిమిషములలోనే నేలబెట్టెను. చక్రవర్తికి భరింపరాని యాగ్రహము కలిగెను. "వీనిని పట్టుడా లేకున్న. చంపుడు" అని తన యంగరక్షక భటవర్గమునకు ఫర్మాన్ ఇచ్చెను. అంద రును చుట్టుముట్టిరి. కాని అమరసింహు డావంతయు చలిం చక, తన ఖడ్గమును మెరుపుతీగెవలె నలుదిక్కుల త్రిప్పుచు, త్రిప్పుత్రిప్పునకు నొక కొందరిని మట్టుపెట్టుచువచ్చెను. ఇక ఎది రించువారు లేరు. చక్రవర్తి తక్తు (పీఠము) పై గజగజవణకు చుండెను. రాజపుత్రసింహము ఒక గంతుతో పాదుషా సింహాసనముపై పడెను. పాదుషా శీఘ్రబుద్ధితో పలాయితు డై తన జనానాలో తల దాచుకొనెను.

అప్రతిహతవీరుడగు అమరసింహుడు సింహమువలెనే రక్తరంజితమైన దర్బారురంగమున వీరవిహారము చేయదొడ గెను. చావకమిగిలిన భటులు కుందేళ్లవలె మూలమూలలందు ఒదిగియుండిరి. గంభీరముగా, ప్రశాంతముగా నతడు కోటదాటి ఇల్లు చేరుకొనెను.

మరునాడు మరల దర్బారు. ప్రాతవజీర్ల స్థానములో క్రొత్తవజీర్లు వారిమధ్యన నొక ఆకుల బీడాను బంగారు తట్టలో నుంచినారు. అమరసింహుని తలను కోసికొనివచ్చు వీరుడే ఆ బీడాను తీసుకొనవలసియుండెను. వజీర్లు, సర్దార్లు ఒకరిమొగ మొకరు చూచుకొని అందరును తలవంచుకొనిరి.

" నాదర్బారులో అందరును పిరికిపంద లేనా? "

అంతయు నిశ్శబ్దమే.

" మీరందరును నపుంసకులేనా "

ఎవ్వరును తలలెత్తలేదు.

"ఇంతమందిలో నొక్కడైనను మగవాడు లేకపోయెగా" అని పాదుషా వాపోయెను.

తుదకు "అర్జున్" అనువాడు బీడాపై చేయిపెట్టెను.

" అర్జున్! అర్జున్! అమరసింహుడు నీబావ. నీవు చాలనివాడవు. నీసాహసమునకు మెచ్చితిని. కాని నీ చిరుత వయస్సునుబట్టి నీకు మరల బీడాను విడిచిపెట్ట ననుమతియిచ్చు చున్నాను ". అని పాదుషాపలికెను.

"చిత్తము, హుజూర్ నాకేమియు భయములేదు. అనుజ్ఞనొసగుడు."

అర్జున్ బావమరదియైనను అమరసింహునిపై చాల కాలమునుండి ఈర్ష్యాళువై యుండెను. అర్జున్ చల్లగా బావగారి యింటికరిగి చక్రవర్తికిని, నీకును సంధిచేయుదునని బహువిధ ముల ప్రార్థించి, యొప్పించి యమరసింహుని తనవెంట దేవిడీకి పిలుచుకొనిపోయెను. అభిమానియగు అమరసింహుడు

చక్రవర్తికి వంగి సలాము కొట్టడని అర్జున్ ముందే ఆలోచించుకొని చక్రవర్తి యెదుట ద్వారమును చిన్నదిగా ఏర్పాటు చేయించియుండెను.

"నేను ఈ ద్వారములో వంగిపోను" అని అమరసింహుడు నిరాకరించెను.

"అట్లైన కాళ్లు ముందు లోపలికి పెట్టి దూరుము". అని అర్జున్ ఉపాయము చెప్పెను.

"అది యొకవిధముగా అంగీకరింపవచ్చును" అనుచు అమరసింహుడు ముందు కాళ్లు పెట్టి సగము శరీరమును ప్రవేశ పెట్టగనే ద్రోహియగు అర్జున్ అతని ఎదలో పొడిచెను. మరణావస్థలో సహితము అమరసింహుడు నీచద్రోహి (అర్జున్) పై కత్తి విసరెను. ఆ దెబ్బతో అర్జున్ ముక్కు యెగిరిపోయెను. ముక్కిడియైన అర్జున్ వీరమరణమునొందిన అమరసింహుని తలను కోసికొని పాదుషా వద్దకు తీసికొనిపోయెను.

పాదుషాకు ఈ ముక్కిడి చర్యలు తెలిసినవెంటనే క్రుద్ధుడై బంధుమిత్రద్రోహుల కందరకు గుణపాఠముగా నుండుటకై వాని ముఖమునకు మసిపూయించి, గాడిదపై నెక్కించి, రాజవీధులలో ఊరేగించి తర్వాత తలగొట్టించెను.

భల్లూసింగ్

అమరసింహుడు అమరలోకమున కేగెనను వార్త అతని భార్యయగు హాదీరాణికి తెలిసెను. ఆమె సహగమనము చేయ సమకట్టెను. కాని భర్తశరీరమును షాజహాన్ చక్రవర్తి యొక్క "లాల్ కోట" నుండి తెచ్చువారెవరు? అమరసింహుని భ్రాతృజుడగు రామసింగు సంసిద్ధుడయ్యెను. అతడింకను బాలుడే పరివారమా నూర్గురు మాత్రమే! అతని ప్రయత్నము నిగ్గర్థకమే యగునని హాదీరాణి నిషేధించెను.

అమరసింహుని తమ్ముడు భల్లూసింగు. అన్నదమ్ము లిద్దరెన్నడో కలహించుకొనియుండిరి. అయిన నేమాయె ? ఇప్పుడాపత్కాలము. హాదీరాణి భల్లూసింగునకు ఒక జాబు వ్రాసి తనభర్త కళేబరమును తెమ్మని ప్రార్థించెను. భల్లూసింగు అందోళనమున చిక్కెను. భ్రాతృధర్మము నిర్వహింపవలెనా ? తనకది క్షేమకరముకాదు. అయినదేమో అయినది. ఇప్పుడా స్త్రీకై యింతయువస్థపడనేల?యని తుదినిర్ణయముచేసుకొనెను. ఆతని (భల్లూసింగు) భార్య కర్త్రీ లేనిరాజపుత్రి. తనభర్తయొక్క నిశ్చయము నెరిగి వెంటనే యిట్లు తూలనాడెను:-

"స్వామి! మీకు కత్తితాకుట సరిపడనట్లున్నది. ఈ చిన్నపనికి మీకెందుకుశ్రమ? తాము మనపిల్లల లాలించుచు, ఇంటనే, నీడలోనే కూర్చునుడు. మీ యుద్ధకవచాదులను, ఖడ్గమును నాకిమ్ము పోయివచ్చెదను."

ఈమాటలు సూటిగా బల్లెముపోటులవలె భల్లూసింగు నెదలో నాటుకొనెను, మారుపలుకక లేచెను. యుద్ధసన్నిద్ధుడయ్యెను. ౬౦౦ మంది అతనివెంట నడచిరి. ఢిల్లీనగరసమీపములో యుద్ధసమాలోచనముచేసిరి. భల్లూసింగు ౫౦౦ భటులతో శవమును తెచ్చుటకు పోవునట్లును, నగరము వెలుపల రామసింగు ౧౦౦ మందితో చితి సిద్ధముచేసి యుంచునట్లును, నిశ్చయింపబడెను.

భల్లూసింగు తన పరివారమును క్షాత్రధర్మమునువీడక, ప్రాణములపై నాశపెట్టక తన సంకల్పమును నెరవేర్చుటకై పురికొల్పుచు నగరమున ప్రవేశించెను. నగరద్వారమువద్దనుండు సిపాయీలపైబడి, వారిని నాలకొట్టి, లాల్ కోటనుజొచ్చి అమరసింగు శవముండుతావును జేరిరి. భల్లూసింగు భక్తితో తన యన్న శవమునెత్తికొని గుఱ్ఱముపైనుంచుకొనెను. ఇంతలో నగరమందు కోలాహలమయ్యెను. పాదుషా సైన్యము తొందర తొందరగా వచ్చిచేరెను. వేలకొలది సైన్యముచుట్టినను ఈ ౫౦౦ మంది తమ ద్విధారాఖడ్గములను విసరుచు కుప్పలుపడ శత్రుమూకను నరుకుచు నగరద్వారమును సమీపించిరి. రాజపుత్రవర్గము సన్నగిల్లుచుండెను. పాదుషా సైన్యములువచ్చి చేరుచుండెను. భల్లూసింగు నగరద్వారము దాటెను. ద్వారమువద్దనే

మిగిలిన యోధులను శత్రువుల నరికట్టుటకై ఆజ్ఞాపించి, తన పదినె యగు హరీరాణికీ త్రుటికాలములో తన యన్న శరీరమును సమర్పించెను. చితి మండుచుండెను. హరీరాణి తన భర్తను తన యొడిలో నుంచుకొని చితిలో కూర్చునెను.

ద్వారమువద్ద రాజపుత్రులందరును యుద్ధభూమికి బలియైరి. మొగలుసైన్యము చితిని సమీపించెను. చితిచుట్టును భల్లూసింగు, రామసింగు, మిగిలిన ౧౦౦ మందితో వలయాకారముగ కోటవలె నిలచి యుద్ధముచేయ మొదలిడిరి. క్రమక్రమముగా ఒకరివెంటనొకరు కూలిపడిరి. భల్లూసింగు పెక్కుగాయములచే నేలబడెను. కాని చితిని చూచి తమ శ్రమ, తమ బలిదానమంతయును వ్యర్థమయ్యెనేమోయని విషాదముతో తహతహపడజొచ్చెను. చితి వద్ద నుండిన పురోహితుడదిచూచి భల్లూసింగుతో చితి పూర్తిగా కాలినదనియు, ఇంకే సందేహమును వలదనియు చెప్పెను. ఆ మాటలు విని భల్లూసింగువదనము ప్రశాంతమయ్యెను. చిరునగవుతో ప్రాణముల వదలెను. అతని చేతిలోని కత్తిని పురోహితుడు లాగుకొని చచ్చునంతవరకు యుద్ధము చేసెను

౭౦౦ మంది యుద్ధములో హతమైరి. వేలకొలది సైన్యముండినను చక్రవర్తి సముఖముననే అతని యూస్థానసగరమందే ఈ కొలదిమంది చేసిన భీభత్సము నగరముపై సాంచీకటితో పాటు యావరించుకొనిపోయెను. చితికాలిన తావు బొఖారా దర్వాజావద్ద. ఆ ద్వారమునకు "అమరసింహదర్వాజా" అని నూతన నామకరణము కలిగెను. తమ పరాభవచిహ్నముగా,

శాశ్వతముగా మూసివేయవలసినదని చక్రవర్తి యాజ్ఞాపించెను. ఆ దర్వాజా మొన్న మొన్న క్రీ. శ. ౧౮౬౬లో కెప్టన్ జార్జిసీల్ ఉత్తరువుచే తెరువబడెను.

అమరసింహ మహావీరుని యశోగానము నేటికిని అజరామరముగా రాజపుత్రస్థానమంగు పల్లెపల్లెలో చేయుబడు చున్నది.

ఇందుమతి

మార్వాడ్ సీమ హిందువులకు పవిత్రక్షేత్రమై యుండదగినది. కాని యదేమిచిత్రమో హిందువులు అనేక తీర్థస్థలాలను దర్శించుకొందురు. కాని హిందూ మతరక్షణార్థమై బాలురు, వృద్ధులు, స్త్రీలు, పురుషులు, రాజులు, రౌతులు అందరును రెండు, మూడునూర్ల ఏండ్లవరకు తమ ప్రాణములను బలిగా నర్పించుచు, వచ్చినట్టి దివ్యక్షేత్రరాజము గు మార్వాడును నేడెవ్వరును చూడగోరరు.

ఈ మార్వాడ్ రాజ్యపు రాజులలో అమరసింహుడు, ఝల్లూసింగు ఎట్లు తమతమ యవక్ర విక్రమమును ప్రపంచమునకు ప్రకటించిరో యది యెన్నిమారులు వినినను తనివి తీరని చరిత్రయైయున్నది.

అమరసింహుని తమ్ముడే జస్వంతసింగు. ఇతడు ఔరంగజేబుఆలంగీరుపాదుషా కాలమువాడు. ఇతని పరాక్రమము ఔరంగజేబు పలుమారులు చవిచూచి నష్టపడి యుండెను. రెండు, మూడు మారులు ఔరంగజేబుయొక్క సైన్యమునే యోడించి యుండెను. ప్రతిపర్యాయము ఆలంగీరాతనికి ఉన్నతపదవు లిచ్చుచునే వచ్చెను,

"ప్రయోజనా పేక్షితయా ప్రభూణాం
ప్రాయశ్చలా గౌరవ మాశ్రితేషు॥
ప్రయోజనము లేనిదే ప్రభువులు ఆశ్రితులను గౌరవించరు.

ఔరంగజేబువంటి రాజనీతిజ్ఞుడు భారతదేశమున పుట్టలేదు. బహుశా ఇక పుట్టడేమో! చతురుపాయములకు ప్రతిపక్షవీరుడు లొంగకుండిన నతనివద్ద పంచమతంత్రమొకటి యుండెను. అది ఒక చిన్న చిట్కా! విషము పెట్టుటయే! ఈ ప్రయోగము మన జస్వంతసింహునిపై ప్రయోగించెను. జస్వంతసింహుని పెద్దకుమారుడు కంటకుదేయుని తన యాస్థానమునకు పిలిపించుకొని హాసన్ముఖుడై, బాగుగా ఆదరించి, మన్నించి, స్తుతించి, ఒక మంచి కవచమును బహూకరించి, తన యెదుటనే ధరింపగోరెను ఒక ఘడియలో ఆ యువకుడు విషదిగ్ధమైన కవచముచే తపించి తపించి ఘోరమరణము నొందెను.

జస్వంతసింహుని స్నేహితుడగు అంబరుపాలకుడగు మిర్జారాజాకును ఔరంగజేబు ఇదే ప్రయోగము కావించెను.

జస్వంతసింహుని మరి యిరువురు కుమారు లదివరకే మడసియుండిరి. జస్వంతునిభార్య ఇందుమతి శూరనారి. ఒక తడవ యుద్ధములో తన పరివారము హతముకాగా భర్తయగు జస్వంతుడొక్కడే గాయములతో మార్వాడు రాజధానికి తిరిగివచ్చినవార్త విని, ఇందుమతి నగరద్వారములను బంధించి, "నాభర్త పిరికివాడుకాడు. రణరంగములో వీపుచూపువాడును కాడు. ఈ వచ్చిన పిరికివాడెవ్వడో నేనెరుగను". అని తూలనాడి, ముమ్కరించి, కూర్చుండినట్టి వీరాంగన ఔరంగజేబు

రొకడు మిత్రద్రోహముచేతను, విషప్రయోగముచేతను తన భర్త చనిపోగా తానును సహగమనము చేయ నుద్యుక్త యయ్యెను. కాని ఆమె గర్భవతిగా నున్నందున అందరును వలదని ప్రార్థించిరి. కొంతకాలమున కామె లాహోరు నగరములో "అజితసింహుని" కనెను. శిశువును తీసికొని మార్వాడు వెళ్లుటకు ఆమెయు, ఆమె వెంటనుండిన ౨౫౦ మంది పరివారమును సంసిద్ధులైరి. ఢిల్లీమార్గమున పోవలసివచ్చెను. ఈ శిశువును గూడ తన ప్రసిద్ధమూలికాప్రయోగముననో, మరియొకట్లో హతమొనర్చుటకై ఆలంగీరు చక్రవర్తి నిశ్చయించియుండెను. మార్వాడువీరులకు ఈ బాలుడొక్కడే మిగిలిన రాజవంశాంకురము. ఈ ౨౫౦ పరివారమునకు పాదుషాగారు చేయని వాగ్దానములు లేవు. తర్జనభర్జనములతోను, లంచములతోను, జాగీరుసనదు ప్రదానములతోను, తుదకు "మీవాడు" జన్మమే అందరికిని పంచియిత్తుననుి వాశతోను—తనకు [illegible]ిన సకల నీతివిధానముల నన్నింటను వారిని భ్రమపెట్టెను. కాని ఈ ౨౫౦ మందియెదుట మృత్యుదేవతాస్వరూపము తాండవించుచుండినను, ఒక్కరైనను ద్రోహమునకు సిద్ధపడక పోయిరి.

తుదకు ౫౦౦౦ భటులతో "ఫౌలాద్ ఖాన్" అను మొగల్ సేనాని రాజపుత్రుల గుడారములను చుట్టుముట్టి ముట్టడించెను. వీరి రాకను ముందే యెరిగినందున ఇందుమతి తన శిశువును ముకుందదాసఖిచీ అను నొక విశ్వాసివెంట బంపియుండెను. ఫౌలాదు ముట్టడించినవెంటనే రాజపుత్ర శిబిరములోనుండిన స్త్రీలు అగ్నిలోబడి భస్మమైరి. ఒక్క

ఇందుమతి మాత్రమే స్త్రీలలో మిగిలియుండెను ఆమె వెంట దుర్గాదాసురాథోడ్, రఘునాథదాసుభట్టి, హరనాథసింగు, రంఛోడ్దాసు అను వీరులును, తక్కిన పరివారమును అంతయును కలిపి ౨౫౦ యుండిరి. ఇందుమతియు, ఆమె భటులును ౫౦౦౦ శత్రుసైన్యముపై బడిరి. పోరు ఘోరమయ్యెను. మొగలులకు సంఖ్యాబలముచే నిర్లక్ష్యము. రాజపుత్రులకు ఆత్మీయ శక్తి సామర్థ్యము లందలి విశ్వాసముచే నిర్భయము, పైగా మృత్యువునే లెక్క పెట్టనివారు. ఇందుమతి సైన్యాగ్రముననే యుండెను. తన పట్టాకత్తిని తీవ్రముగా ప్రయోగించుచు, సమరాశ్వమును మొగలుసేనలో నురికించుచు, కంఠముల తెగమీటుచు. శత్రుసేనలో సందుచేసికొని పోవుచుండెను. ఆమెనే లక్ష్యముగా నుంచుకొని ఇతరవీరులును పోరుచు, శత్రుమూకను ప్రచండవాతోద్ధూత పర్ణరాశినిబోలె చెదరగొట్టి తప్పించుకొని వెళ్లిపోయిరి. కాని ౨౫౦ మందిలో ౨౦ మందికి పైగా హతమైరి. గాయములతో చావక మిగి వారిలో మహారాణి ఇందుమతియు, ముందు ప్రసిద్ధుడుకానున్న దుర్గాదాసురాథోడును, ఠాకురు హరనాథసింగును నుండిరి.

ఒక స్త్రీ తన వేలకొలది సైన్యమును ఓడించి, తప్పించుకొని పోయెనన్న వార్త విని ఆలంగీరు తహతహకు అంతమే లేకపోయెను.

సావిత్రీబాయి.

మహారాజా శివాజీ దక్షిణహిందూస్థాన దిగ్విజయ యాత్రకై 20,000 సైన్యముతో వెడలి, తంజావూరు వరకు రాష్ట్రములన్నియు జయించుచు, వెనుకకు మరలివచ్చెను. వేలావతీ నదీతీరమున పాశెపుర వెళ్ళుచు బళ్ళారిని సమీపించెను. ఇప్పటి రాయలసీమలో చేరిన బళ్ళారి మొదటిపేరు బేల్ వాడి. బేల్ అనగా బిల్వము పవిత్ర బిల్వక్షేత్రము అని బేల్ వాడీ అర్థము. ఈపదమే అపభ్రంశముపొంది బళ్ళారిగా పరిణమించినది. ఆకాలములో బళ్ళారి ఒక "పాలె"గారి పరిపాలనములో నుండెను. శివాజీ సైన్యము నగర పరిసరములందు విడిసి యుండగా బళ్ళారి పాలెగారు నిష్కారణముగా శిబిరములపై బడి కొందరిని చంపి. కొన్ని బండ్లపై సామగ్రిని, కొన్ని గుఱ్ఱములను పట్టుకొనిపోయిరి. మహారాజు క్రుద్ధుడై బళ్ళారిని ముట్టడివేసెను. కోటలో తిను బండారము కావలసినంత యుండుటచేతను, కోటగోడలు ప్రబలమైనవగుట చేతను, ముట్టడివేసి సాగొచ్చుటవలన కాలహరణమగునని మహారాజులుంగారు కోటపైబడి, గోడలను, ద్వారములను పగులగొట్టుటకై సేనకాజ్ఞాపించి, తాను కొందరిని తీసికొని కోటవద్ది బయటి యిండ్లను తగులబెట్టెను. ఆ యిండ్లనుండి జ్వాలలు బయలుదేరగా కోటలోనివారు సంచలించి దిగ్భ్రమ

చెందెను. ఈ సందడిలో తన సైన్యము కోటగోడల నెగ బ్రాకెను పాలెగారు తన సైనికులను బురికొల్పుకొనుచుండగా శివాజీసైనికులతనిపైబడి నరికివేసిరి. బళ్ళారిసైన్యము భీతిల్లి పారిపోజొచ్చెను. ఆ క్షణములో పాలెగారి భార్య యగు సావిత్రీబాయి తన భర్త చచ్చినందులకై సామాన్యులవలె దుఃఖించుచు కూర్చొనక తన భర్తయొక్క సమరాశ్వము నెక్కి డాలు ఎడమచేతను, కత్తిని కుడిచేతను బట్టి పారివచ్చు తన సైన్యము నరికట్టి తన వెంట రమ్మని పురికొల్పుకొనుచు శివాజీ సైన్యముపై మహాప్రవాహమువలె ముంచికొనివచ్చి అనేకుల బడగొట్టి తక్కినవారిని కోటనుండి బయటికి తరమెను. శివాజీ సైన్యము దిగ్భ్రాంతిచెందెను. ఆ వీరనారి ౨౭ దివసముల వరకు నిరంతరముగా యుద్ధము చేయుచు, మహారాష్ట్ర సైన్య వారాశికి చెలియలికట్టయై నిలిచెను. ఇరువదియేడవ దినము నాడు మహారాష్ట్రులు ప్రధానద్వారమును పగులజీల్చి కో ప్రవేశించి వశపరచుకొనిరి. తనసైన్యము హతమై చెదిరిపోయి పట్టుపడి, భిన్నభిన్నమైనది గుర్తించి సావిత్రీబాయి యుద్ధము చాలించెను. ఆమెను శివాజీవద్దికి గౌరవముతో గొనివచ్చిరి. శివాజీ మహారాజు అమెకు వినయపూర్వకముగా నమస్కరించి గౌరవించి, "తల్లీ! ఇది క్షాత్రధర్మము. నీకు కలిగిన విపత్తునకై నాకు పరితాపము కలిగినది." అని అనునయవాక్యములచే నోదార్చి. ఆమె తన సామంతవర్గములో చేరియుండునట్లు ఒప్పించి కోటను మరల ఆమెకు వశపరచి, తుంగభద్రానదిని దాటి సహ్యాద్రిపర్వతముల చేరుకొనెను.

బాజీ దేశపాండ్యా

ఛత్రపతి శివాజీమహారాజు తనపై ప్రబల సైన్యముతో దాడివచ్చిన అఫ్‌జల్ ఖానును చంపి వాని సైన్యము నోడించినవార్త బిజాపూరులో చావగా మిగిలీ పారవచ్చిన సిపాయీలవలన తెలియగా నగరమంతయు రాగి మాకువలె సంచలించిపోయెను. అఫ్‌జల్ఖాను, బిజాపూరు సుల్తానగు అలీ ఆదిల్‌షాకు తమ్ముని వరుసవాడు. ఆదిల్‌షా తల్లి కొన్ని దినములు ఈవ్యసనముచే కూడుదినక నేలబట్టెను. అవమానమా భరింపరానిదయ్యెను. హబ్షీ (Abyssinian) సిద్దీజోహార్‌కు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి ౧౦,౧౦౦ గుఱ్ఱపుసవార్లను ౧౫,౦౦౦ కాల్బలమును వెంటనిచ్చి శివాజీ నోడించి బందీగా పట్టుకొని వచ్చుటకై సుల్తాను ఆజ్ఞాపించెను. ఇంతటి గొప్పసైన్యముతో సిద్దీజోహారుసేనాని ప్రయాణమై శివాజీఛత్రపతి కొలదిసేనతో నుండినట్టి పనహాలా కోటను ముట్టడించెను

పనహాలాకోట ఇప్పటి కొల్హాపూరునకు సమీపములో నుండునట్టిది. వానకాలము సమీపించినవెంటనే జోహార్ ముట్టడియెత్తివేయుననునాశతో శివాజీయుండెను మహారాష్ట్రు లారితేరిన తమకూటయుద్ధములు (Guerilla warfare) మొదలు పెట్టిరి. కొండలచుట్టునుండు మావళీలు రాత్రులందు జోహారు

సేనపైబడి వీలైనంతవరకు శత్రువుల తునుమాడి వెంటనే కొండచరియలలో మాయమగుచుండిరి.

వర్షకాలము ముంచుకొనివచ్చెను. ధారాపాతముగా వర్షములు కురియజొచ్చెను. కాని మూడు నాలుగు మాసములైనను సిద్దీజోహారు తన ముట్టడిని వదలలేదు. తుదకు ఒకనాడు శివాజీ తాను సంధి చేసుకొనగోరినట్లు వార్తనంపెను. సిద్దీజోహారున్ను, శివాజీయున్ను కలసి సంధివిషయములనుగురించి చాలసేపుమాట్లాడి మరునాడు ఒప్పందలను అంగీకరించుటకై నిర్ణయించుకొనిరి తుదకు శివాజీవశంవదుడయ్యెనని బిజాపూరు సైన్యము సంతోషముతో మైమరచెను. సైన్యములో విందులుమోడయ్యెను. అశ్రద్ధ యెక్కువయ్యెను. ఇచ్చట శివాజీకి చింతాంధకారముచే నిద్రపట్టలేదు. మధ్యరాత్రివేళ ఆప్తులగు కొలదిమందిభటులతో కోటయొక్క దొంగదిడ్డిలనుండి బయటపడి నిశ్శబ్దముగా పశ్చిమాభిముఖుడై ౪౦ మైళ్లదూరములో నున్న విశాలగడ్కోటకు శివాజీ ప్రయాణమయ్యెను. మార్గమంతయు పర్వతమయము ౪౦ మైళ్ల దూరమే యున్నను గంటకు ౨-౩ మైళ్లకన్న నెక్కువగా నడువజాలరు. తెల్లవారువరకే బిజాపూరు సైన్యములో శివాజీ పారిపోయినవార్త వెల్లడియయ్యెను అఫ్జల్ ఖాను కుమారుడు ఫజల్ మహమ్మదు అనువాడు జోహారు సేనానితో గూడి తనతండ్రిని జంపినవానిపై పగతీర్చుకొనుటకై వచ్చియుండెను. శివాజీ పారిపోయెనన్న వార్త వినినవెంటనే ఒక సైన్యదళమును తీసికొని మహావేగముతో వెన్నంటి విశాలగడ్ యింకను ౬ మైళ్లదూరములో నున్నదనగా శివాజీని, అతని యనుచరులను సమీపించెను.

ఆపత్సమయములందే శివాజీ బుద్ధిచాకచక్యము పరిణతి పొందునట్టిది. ఆ వచ్చుశత్రుసైన్యమును ప్రాణములతో సరికట్టుటకై కొందరి "మావళీల"ను (మహారాష్ట్రములో యుద్ధకాలమందు భటులుగామారుచుండిన వ్యవసాయకులు) బాజీ దేశపాండ్యా నాయకత్వమున నియమించి తాను విశాలగడి చేరినవెంటనే అయిదుమారులు ఫిరంగిధ్వనులను కావింతునని చెప్పిపోయెను.

బాజీదేశపాండ్యాకు "బాజీప్రభు" అనియు అపరనామధేయము. ఈ శూరాగ్రేసరుడాదినమున ప్రకటించిన యపూర్వ యుద్ధకౌశలము ప్రపంచమందలి ప్రఖ్యాతివీరుల చరిత్రలలో అగ్రస్థానము వహించునట్టిదైయున్నది.

ప్రాచీనములోని గ్రీసుదేశపు లియొనిదాసు తన 300 మందితో మరణించిన ధర్మొపోలిరంగము పెద్దపర్వతములోని యొక ఇరుకుకనుమ. బాజీదేశపాండ్యా తనకొలది పాటి భటులతో యుద్ధము చేసిన స్థలముననో చిన్నచిన్న గుట్టలే యుండెను. వానిమధ్య విశాలమైన స్థలముండెను. ఆస్థలమును పంఢర్ పాని (తెల్లనినీరు) అనిపిల్తురు. ఆగుట్టలమధ్య పెద్దవాగు ప్రవహించుచుండెను. అట్టిపంఢర్ పానీ రంగమందు బాజీ దేశపాండ్యాను ఫజల్ మహమ్మదు తనసేనలతో ఢీకొనెను.

బాజీ కేవలము వీరవరుడేకాదు, అపూర్వయుద్ధకళానైపుణ్యముకలవాడు. యుద్ధకళలో వరుసలువరుసలుగా సైన్యముల తీర్చినడపించుటను పాశ్చాత్యులు కనిపెట్టిరి. మొదటివరు

సల్లోనివారు పడిపోయినప్పుడెల్లను రెండవవరుసలోనివారు ఆ స్థానమును పూరించుటకై యీనియమము చేసినారు. బాజీ ప్రభువు ప్రకృతావసరమునుబట్టి క్రొత్తపద్ధతి కనిపెట్టినాడు. తనభటుల నందరిని వలయాకారముగా నిలిపినాడు. బయటి వలయమువారు చనిపోయిన లోపలివలయమువారు అస్థానములో వచ్చి చేరుటకై యేర్పాటుచేసెను. చేయుటయేలన శత్రుసేన అపారము, వారు తనను చుట్టుముట్టిన తాము సంఘీభావము తో నుండగలరు.

పోరు సంకులమయ్యెను. మొదటిదళమునుఅవలీలగా బాజీ నరికివైచెను. మరల రెండవదళము చుట్టుకొనెను. అదియు తరుమగొట్టబడెను. మిట్టమధ్యాహ్నకాలమయ్యెను. మావళీలలో తమనాయకుడగు బాజీ శౌర్యాగ్ని వ్యాపించుకొనెను. ఒక్కరును సంచలించరు. సంఖ్య తగ్గుకొలది సాహస మెక్కువగుచుండెను.

జోహారుసేనానిచే వెనుకనుండి పంపబడిన సైన్య దళములు మరికొన్ని చేరుటచే భీతాత్ములైన ఫజల్ మహమ్మదు సిపాయీలకు ఉల్లాసమినుమడించెను. "అల్లాహోఅక్బర్" అని కేకలిడుచు ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో వారందరును దేశ పాండ్యాను, అతనియనుచరులను చుట్టుకొనిరి. దేశపాండ్యా సిబ్బంది సంచలించెను. వీరిభయమును పోగొట్టుటకై దేశ పాండ్యా అత్యంత భయంకరముగా యుద్ధము చేయదొడగెను. శత్రుసేనలలో ఎదుట పడినవారినందరిని నరుకుచుండెను. తానును పలుగాయములచే గాసిలెను. కాని యింతను ఫిరంగీ

ధ్వని వినబడలేదు. తన ఏలిక యింకను విశాలగడీ చేరలేదు. ప్రాణాపాయకరములగు గాయములనుగూడ లెక్కసేయక పోరుచుండెను.

అంతలో అయిదు ఫిరంగీధ్వనులు దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లుగా మావళీలకు సంతసమును, బీజాపూరు సైనికులకు నిర్వేదమును కలిగించుచు ధ్వనించెను. "నా యేలిక యాజ్ఞా పరిపాలనము పూర్తి అయినది. ఇంక ఈ బాజీ సుఖముగా ప్రాణముల విడుచుచున్నాడు". అని పలుకుచు, బాజీ ప్రసన్న వదనముతో రణభూమిపై పడిపోయెను. మావళీలు అతని కళేబరమును ఎత్తికొని విశాలగడీకి ప్రయాణము సాగించిరి. ఆనాడు దేశపాండ్యాయు, అతని మావళీవీరులును చూపిన చండశౌర్యము శత్రువుల భయజర్జరితులను గా జే సె ను. మావళీలు తమ నాయకుని శరీరమును తీసికొనిపోవుచుండ బీజాపూరు యోధులు అడ్డువచ్చుటకైనను ధైర్యముచాలని వారైరి. శివాజీ తన విశ్వాసపాత్రుడైన బాజీశవమునుజూచి, అఖండముగా కన్నీరు కార్చుచు అత్యంతముగా దుఃఖించెను.

తానాజీ మాలుసురే.

వీరమాత జిజాబాయి ఒకనాడు దంతపుదువ్వెనతో తల దువ్వుకొనుచు, తన ప్రతాపగడ్ కోటపైనుండి తూర్పు దిక్కు చూడగా మధ్యందినమార్తాండుని కిరణ ప్రసారముచే నిగనిగమని తెల్లనిమేడలతో కోడిగ్రుడ్డువలె మెరయుచు, సింహగడ్ కోట దూరమందు కనుపించెను. ఆ దిక్కు అట్లే చూచుచు, దీర్ఘాలోచననుండి విషాదములోబడి, "నిన్న మొన్నటి వరకు మా వశమందుండి, నేడు మా మత ద్వేషియగు ఔరంగజేబు వశమయ్యెగా." అని కష్టముగా క్రోధావేశము పొంది, వెంటనే యొక సవారును, "రాయగడ్‌లోనున్న తన కుమారుని — ఛత్రపతిశివాజీమహారాజును తక్షణమే యెట్లున్నవాని నట్లే, భోజనము చేయుచుండినను మానుకొని, చేయినైనను కడుగుకొనక, రావలసినదిగా నాయానతి వినిపించుము. పొమ్ము." అని యాజ్ఞాపించెను. మాతృవాక్య పరిపాలకుడగు శివాజి అన్నిపనులను వదలుకొని, వార్త వచ్చిన వెంటనే పయనమై వెళ్ళి, తన తల్లికాళ్ళపై తలవాల్చెను. జిజాబాయి కొడుకును సర్వదిగ్విజేతవుకమ్మని దీవించి, తనతో పాచికలాడుమని నిర్బంధించెను. శివాజి నిరాకరించెను. జిజాబాయి స్వభావముచే పట్టినపట్టు వదలనట్టిధీర. ఒప్పుకొనక తప్పదయ్యెను. పందెములో శివాజి ఓడిపోయెను. "అమ్మా'

సాదేము నీవే గెలిచితివి. నీ యిష్టమున్న కోటను తీసికొనుము" అని పలికెను.

"నాకు సింహగడ్ కోటయే కావలెను. దానిని నా వశము జేయుము" అని తల్లికోరెను.

"అదిప్పుడు నాతో కానిపని."

"అయితే నేను పిరికివానితల్లిననియా నీయభిప్రాయము"

"అదికాదు. ఆకోట అత్యంత దుర్భేద్యమైనది. ఎన్నివేల సైన్యముతో ముట్టడివేసినను అది వశముకానట్టిది"

"అయితే ఏమాయె, నాకా కోటయే కావలెను. నీకీ మధ్య యెవ్వరో పిరికిమందు పోసినట్లున్నది."

"ఆకోటను రక్షించువాడు ఉదయభానుడను మహాయోధుడు. రాజపుత్రపఠాన్, అరబ్బువీరులు ఆ కోటను ఏమరక కావలి కాయుచున్నారు. అయినను కొంతకాలమాగుము, చుట్టుపట్టుల కోటలను క్రమముగా సాధించుచున్నానుకదా. అదియు సాధించితీరుదును."

"ఎన్నడో సాధించుట నాకు సరిపడదు. నా శిష్యుడే సాధించి యీయవలయును"

శివాజి దీర్ఘాలోచనా నిమగ్నుడై ఎట్టకేలకు తల్లికి మాటయిచ్చి, ఆమెను తనవెంట రాయగడ్ కోటకు పిలుచుకొని పోయెను.

ఈ సాహసకార్యమును ఎవ్వరు నిర్వహింతురోకదా అని శివాజి ఆలోచించుచుండగా "ఉమారితే" సూబేదారును, మహాశూరుడును, తన సేనానాయకులలో పేరుగన్నవాడును అగు తానాజీ జ్ఞాపకమువచ్చెను. తత్క్షణమే రమ్మని ఆతనికి

జాబు వ్రాసెను. తానాజీ తన కుమారుడగు "రాయిబా" కు వివాహము నిశ్చయించి పెండ్లి ఏర్పాటు సందడిలో మగ్నుడై యుండెను. ఛత్రపతి పంపినజాబుచూచినవెంటనే పెండ్లికార్యము లన్నియు ఆపి, డాలు కత్తి తీసికొని, తన పినతండ్రియగు శేలారుతోను, తమ్ముడగు సూర్యాజీతోను, ౧౦౦౦ మంది మావళీలతోను, తనయేలికసేనలో వచ్చిచేరెను. తాను శివాజికన్న వృద్ధుడగుటచేతను, చనువు కలవాడగుటచేతను "ఏమయ్యా! కొడుకు పెండ్లికూడ చేగునియ్యవు. ఇంత తొందరపని యేమివచ్చి నెత్తినపడినది" అని మందలించెను. "నాకేమి తెలియునోయ్. మన అమ్మగారిని విచారించుము", అని శివాజి జవాబు చెప్పెను. జిజాబాయి సమయస్ఫూర్తి గలిగినట్టిది. తానాజీ అమెకాళ్లపై తన రుమాలును బెట్టి, "తల్లీ! నీకేమికావలెనో సెలవిమ్మ. సాధించి తెచ్చియిత్తును." అని పలుకగానే "నాయనా! నీవంతటివాడవనేకదా పిలిపించితిని. నీవు మహావీరుడవు. నా శివాజీతర్వాత నీవే నాకుపుత్రసమానుడవు. నీవు సాధించనికార్యముండునా".అని పలుకుచు, జ్యోతిని వెలిగించి అతని మొగముపై మూడుమారులు త్రిప్పి, "చిరంజీవుడవుకమ్మ" అని కడతలపై మెటికె విరచి, "బిడ్డా! నాకు సింహగడీకోటను వెంటనే వశపరచియియ్యవా? ఇదే నేను కోరిన చిన్నకోరిక." అని తిన్నగా తెలిపెను.

శూరాగ్రేసరుడగు తానాజి జంకుగొంకులేక రెండవ ఆలోచన లేవియు చేయక, "అదెంతపని, ఇప్పుడే బయలుదేరుదును. కోటపై రేపటివరకు మనఝండా ఎగురవేయుదును. జయసూచకముగా అయిదుతోపులు కాల్పింతును. మీ కే

మియు సాదేహాములలదు." అని పలికెను. శేలారు, సూర్యాజీల తోను, తన ౧౦౦౦ మంది మావళీలతోను తానాజీమాల్సురే సింహగడ్ కు ప్రయాణమయ్యెను. కోట కొకటి రెండు కోసుల దూరముననే అడవులలో తన సేననుదాచియుంచి తానాజీ యొక్కడే కోటను సమీపించెను. కోటకు ఒక మైలు దూరములో అడవిజాతివారగు "కోలీ"లు అతనిని పట్టుకొనిరి "ఓయీ! నేను సఖారాగ్రామము పటేలును. మీరెరుగరా' వేటకైరాగా పెద్దపులి తరుముటచే యిటు పారివచ్చితిని." అని వారికి నచ్చచెప్పి, చెలిమిచేసుకొని వారికి తమలపాకులు, 'వక్కలు' నల్లమందు పంచిపెట్టెను. కోలీలు సంతోషపడిరి అటుపై వారికి ధనము, బంగారు బహుమతిగానిచ్చెను. వారు పూర్తిగా వశవర్తులైరి. అప్పుడు యథార్థమంతయు వారికి చెప్పి తనకు కోట మర్మమంతయుచెప్పిన కోట సాధించిన తర్వాత వారందరికిని మంచి మంచి ఇనాములు శివాజీ మహారాజుచే నిప్పింతుననెను. కోలీ లిట్లుచెప్పిరి :—

"కోటను ఉదయభానుడు ౧౮౦౦ రాజపుత్రులతోను, పఠానులతోను, అరబ్బులతోను కాపాడుచున్నాడు ఉదయభానుడు మహాబలాఢ్యుడు, వాడు తిండిలో బకాసురుడే. పూటపూటకు వానికొక్కనికే ఒక మేకపోతు కావలెను. వానికి ౧౮ మంది భార్యలు. ౧౨ మంది కొడుకులు. వాని సేనాని సిద్దీహిలాల్. వాడు హిడింబునికి అన్ననో, తమ్ముడో అయినట్టివాడు సిద్దీహిలాలునకు ౯ మంది పెండ్లాలు. కోటలో చంద్రావలి అను మనుష్యులచంపు ఏనుగున్నది. కోట నలు

దిక్కుల రాత్రింబగళ్ళు కావలికాయుచున్నారు. ఏదిక్కు చూచినను ఎక్కుటకు వీలులేదు. కాని తూర్పుదిక్కున నుండు కల్యాణ ద్వార సమీపమందలి ద్రోంగిరి గుట్టవద్ద ఏమైన మీరు సాహసించిన సాహసించవచ్చును." తానాజీ నడిరేయిమీరినతర్వాత మెల్లగా తన తావునుండి సేనతో కదలి, కల్యాణీద్వారమువద్ద చేరి అచ్చట తన తమ్ముడగు సూర్యాజీని సైన్యముతో నుంచి నూరుమంది సాహసికులను మాత్రమే తీసికొని ద్రోంగ్రే గుట్ట దిక్కు నడిచెను. శివాజీ పెంచినట్టి "యశ్వంత్" అను ఉడుమును తనవెంట తీసికొని వెళ్ళియుండెను ఈ యశ్వంత్ ఇదివరకే ౨౭ కోటల నెగ్రాకి శివాజీకి గొప్పసేవ చేసియుండెను. తానాజీ యశ్వంతు నెత్తిపై కుంకుమబొట్టు పెట్టి టెంకాయలు కొట్టి పూజించెను. తర్వాత దాని నోటిపై తేనెపూసి నడుమున త్రాడుకట్టి కోటగోడపై విడిచెను. ఉడుములకు తేనె అనిన అమృతప్రాయము. దానివాసన తగిలిన అదిదొరకు వరకు పర్వతములుగాని, మహా వృక్షములుగాని ఎగ్రాకుచుండును. యశ్వంతు తేనెవాసనచే నేటుగా, సూటిగా ప్రాకుచు ప్రాకుచు కోటపైకివెళ్ళెను. తానాజీ మొట్టమొదట తనఖడ్గమును పండ్లతో బిగబట్టి త్రాడుబట్టుకొని పై కెగ్రాకెను. తర్వాత అతని పినతండ్రియగు శేలారు ఎక్కెను. తర్వాత ౭౦ మంది వరకు భటులు ఎక్కిరి. అంతలో యశ్వంతు నడుమున కట్టిన త్రాడు తెగిపోయెను, కోటపైన ౫౦ మందియే యుండిపోయిరి. శేలారు భయగ్రస్తుడై దుముకబోయెను. తానాజీ తనఖడ్గమును ఝుళిపించి, కంఠము నెగురమీటుదునని భయపెట్టి ఆ ౫౦ మందితోనే కోటలో ప్రవేశించెను.

అంతటను నిబిడాంధకారము. కోటలోని సిపాయీలు గాఢనిద్రలో నుండిరి. తానాజీ వారిని చప్పుడుచేయక దీర్ఘనిద్రలో ముంచి, మొదటి ద్వారమువద్దనుండు సిపాయీలను జంపి, కల్యాణీద్వారము దిక్కునకు నడిచెను. ఇంతలో కోటయందు కోలాహలమయ్యెను. సిపాయీల నందరిని జాగ్రత్తులచేయుటకై నగారా దబదబ మ్రోయింపబడెను సింహగడివారు శత్రువు లెట్లువచ్చిరో, యెందరువచ్చిరో ఏమూలలో, ఎక్కడనో అని భయగ్రస్తులై తమ ఏనుగును మొదట శత్రువులపై విడిచిరి. అది తానాజీ యుండు తావునకువచ్చి తొండముతో తానాజీ భటులను విసరికొట్ట దొడగెను. తానాజీ ఒకే దెబ్బతో దానితొండమును నరికి, దానిపై కెగిరి మస్తకముపై ఖడ్గప్రహారములు చేయుచు చంపికూల్చెను. సిద్దీహిలాలునకీసంగతి తెలిసి, తన ౯ గురు భార్యలను చంపి ఖడ్గహస్తుడై తానాజీపై బడెను. శత్రువులు కొలదిమంది యేయని గ్రహించి, హిలాలిట్లుపలికెను. "అరే! వ్యర్థముగా ఎందుకు చావవచ్చితివి. పూరిగరచి చెప్పులు నెత్తినబెట్టుకొని క్షమాపణగోరుకొనుము. లేకున్న నీ పెద్దల నీకిప్పుడే చూపింతును." తానాజీ ప్రత్యుత్తరము కరవాలముచేతనే యిచ్చెను. సిద్దీ తలపై బలముకొలది దెబ్బకొట్టగా తలనుండి కంఠమువరకు రెండుపాయలుగా చీలి వాడు క్రిందబడిచచ్చెను.

తానాజీభటులు కొందరు ఈ కోలాహలములో కల్యాణీ ద్వారమువద్దకుపోయి ద్వారపాలకులతో పోరి, వారినిజంపి ద్వారమును తెరచిరి. సూర్యాజీ తనసైన్యముతో భీకరధ్వనులు చేయుచు లోపల పడదుమికెను. సారామత్తుచే తనభార్యలతో

లీలావిలాసములందు పొద్దుపుచ్చుచున్న ఉదయభానునికి వార్తలన్నియు తెలిసెను. ఆతత్తరపాటుచే మైకమంతయు క్షణములో దిగిపోయెను. తన కుమారులను యుద్ధము చేయబంపెను, వారును చనిపోయిరి. తుదకు తనభార్యలనొక గను తనకత్తికి బలియిచ్చి స్వయముగా యుద్ధరంగములో జొరబడెను.

ఉదయభానుడు భయంకర స్వరూపుడు, నల్లనివాడును, క్రూరకర్కశకాయుడును నైయుండెను. తానాజీకూడ తక్కువ వాడుకాడు ఇంచుమించు ౫౦ సంవత్సరములవాడు తానాజీ ఆజానుబాహువు, విశాలవక్షస్థలమును భయంకరశ్మశ్రువులును కలవాడు. పెద్దతలపాగను ధరించినాడు నాముచే కండలు తిరిగిన యంగములు కలవాడు. ఖడ్గమును త్రిప్పుటలో మహా నిపుణుడు. ఉభయవీరులకును అరగంటకాలము తీవ్రముగా పోరు జరిగెను. అయినను తానాజీ ఆయుఃప్రమాణము పరిపూర్తి అయియుండెను. ఉదయభానుని ప్రహారములచే తానాజీ నిహతుడై ఏనుగువలె కూలిపడెను. తానాజీ పినతండ్రియగు శేలారు వెంటనే ఉదయభానిపై బడి, వానిని పొడిచిచంపెను. మొగల్ నాయకులందరును హతులైరి. కోటలోనివారికికదిక్కెవ్వరును లేకపోయిరి. బయటి సైన్యము లోపలికి ప్రవేశించి ౧౦౦౦ మందికి పైగా హతమొనర్చెను. మిగిలిన వారును అన్ని దిక్కుల చెదరిపోయి యుండిరి. హతశేషులు శరణువేడి ప్రాణముల దక్కించుకొనిరి.

సూర్యాజీ ఢిల్లీఝుండాను క్రిందికిలాగి, చించి పారవైచి తమ కాషాయధ్వజమును ఎక్కించెను. అయిదుతోపులు

కాల్పించెను. ఆనిశ్శబ్ద నిశీధమందు ఆ విజయధ్వానములు రాయగడీలో ' ప్రతిధ్వనించి విజయఘంటా మ్రోగించెను. సింహగడ్ కోట శిఖరముపై బండ్లకొలది కట్టెలగాల్చి, నెగళ్లు వేసి, రాయగడ్‌కు నిస్తంత్రీవార్త తెలిపిరి. తెల్లవారువరకు ఛత్రపతి శివాజీమహారాజు సింహగడీని చేరెను. సూర్యాజీ, సేలారు మున్నగువారందరును అతనిని ఎదుర్కొని, జయజయ ధ్వానములతో ఆహ్వానించిరి. కాని, తనకు ప్రాణతుల్యుడైన, తన తల్లిచే తనకు సోదరుడుగా నిర్ణయింపబడిన తానాజీ మాత్రము ఎదురుకొనలేదు. ఆ శూరాగ్రేసరుడు తప్పక కోటకు బలియయ్యెనని గ్రహించెను. ఆనందమంతయు విషాదముగా మారెను. ధీరోద్ధాతనాయకుడు గాన, ప్రశాంతముగా కోట వెదకుచు, పోయెను. కోటయంతయు తానాజీకొరకై వెదకుచు వెదకుచు, నలుదిక్కుల చూచుచు తిరిగెను. తానాజీ శవమును కాంచినవెంటనే ఆ శవమువద్ద నిలిచి, అట్లే ఆతనినిచూచుచు, కన్నీరు కార్చెను. శవమును కౌగలించుకొనెను. ఎవరోయొకరు “మహారాజా! ఏల దుఃఖించెదరు. ౫౦ మందితోనే ఎవరును సాధించనట్టి ఈసింహగడీకోట మరల మీవశమయ్యెను గదా.” అని హెచ్చరించిరి. శివాజి దుర్భరవిషాదముతో నిట్లుపలికెను:-

“గడ్ ఆలా
పణ్
సింహా గేలా”
“గడ్ వచ్చెను
కాని
సింహము చచ్చెను.”

అబ్దుర్ రజ్జాఖ్

క్రీ. శ. ౧౬౮౭ లో గోలకొండ సుల్తానుయొక్క సేనానియగు ఇబ్రాహీంఖాను ద్రోహియై మొగల్ సేనలో చేరినందున అబుల్ హాసన్ తానాషా నిరుత్సాహియై, ఔరంజేబు కుమారుడగు షాహ్ ఆలంకు లోబడెను. ౧ కోటి ౨౦ లక్షల రూపాయీల నష్టపరిహార మిచ్చుకొనెను. మలిఖేడు మున్నగు జిల్లాలను వదలుకొనెను. వెండిసంకెళ్లతో షాహ్ఆలం యువరాజునెదుట దీనుడైనిలిచి క్షమాపణ వేడుకొనెను. అక్కన్న, మాదన్నల తలలుకూడ కానుకలుగా సమర్పించుకొనబడెను. కాని ఔరంగజేబు చక్రవర్తికి తృప్తికలుగకపోయెను. తానే స్వయముగా ప్రబల సైన్యముతో ఏదో మిష కల్పించుకొని, గోలకొండను ముట్టడించెను. తన కప్పము చెల్లించలేదని తొందర పెట్టెను. అబుల్ హాసన్ ప్రజలనుండి దమ్మిడీ దమ్మిడీలాగి, తాను ధరించు నగలను, తన బేగముల సొమ్ములన్నింటిని ఊడ్చి, ఆలంగీరునకు పంపెను. అప్పటికిని లాభము లేకపోయెను. అబుల్ హాసన్ కోట బంధించుకొని లోపల కూర్చునెను. అత్యంత విశ్వాసపాత్రుడైన అబ్దుర్ రజ్జాఖ్ సేనానియయ్యెను. ముట్టడి నెలలపర్యంతము జరిగెను. కోటచుట్టునుండు అగడ్తను

పూర్వము పోట్లాటలో వేలకొలది మొగల్ సేన హతమయ్యెను. ఒకచోట మూడు సురంగములు చేసి, తుపాకిమందు నింపి అంటించిరి. ఆ మందు వెనుకకుతిరిగి మొగలు సైన్యమునే చంపెను, అబ్దుర్ రజ్జా ఖిదివరకే దానిని గుర్తించి, కోటలోపలినుండి సురంగములుచేసి, ఆమందువరకు నీరు నింపియుండెను.

ఆలంగీరు అగడ్త నింపుచుండెను. వర్షములు వచ్చి అంతయు కొట్టుకొనిపోయెను. మరల ప్రారంభించెను. అబ్దుర్ రజ్జాఖ్ సమయము కనిపెట్టి, తటాలున కొంతసేనతో మొగలులపైబడి, నాశనము చేసిపోవుచుండెను. వీడే మహా ప్రబలుడని ఆలంగీరు గ్రహించి, అబ్దుర్ రజ్జాఖునకు స్వహస్తాక్షరితో జాబు పంపెను. తనకు సహాయము చేసినట్లైన రజ్జాఖునకు ఉన్నతోద్యోగము నిత్తుననెను. రజ్జాఖ్ తన సైన్యమునంతయు నొకచో చేర్చి, ఆలంగీరు లేఖను చదివి, వినిపించి. ప్రత్యుత్తరముగా దానిని చించి, గాలికి విడిచెను.

ఆలంగీరు సేనానియగు ఫీరోజుజంగొకనాటిరాత్రి కొందరితో కోటగోడలకు నిచ్చెనలువేసి, యెగబ్రాకెను. కొందరు కోటగోడలకు చేరిరి. తక్కినవారు నిచ్చెనలపై నెక్కుచుండిరి. అప్పుడు కోటలోని యొక కుక్క వారినిచూచి, "భౌ, భౌ" రావములలో కోటలోనివారిని మేల్కొలిపెను. శత్రువులు కందకములోనికి కందుకములవలె విసిరి పారవేయబడిరి. అబుల్‌హాసన్ ఆకుక్కకు బంగారు మెడపట్టి, బంగారు గొలుసు చేయించెను. జగ్రికుమటా తొడిగించెను. పైగా దానినొక సర్దారుగా చేసి తనవెంటనే నుంచుటకై ఆజ్ఞయిచ్చెను. ద్రోహియగు ఇబ్రాహిముఖాను సేనానికి కుక్క-

విశ్వాసములో శతాంశమైనను లేకపోయెను. భారతదేశములో కుక్కలకన్న నీచాతినీచులగు దేశద్రోహులు చరిత్రలో అడుగడుగునకు తటస్థించుచున్నారు.

మరల ఆలంగీరు రజ్జాఖ్‌తో రహస్యపత్ర వ్యవహారములు నడిపెను. కాని ఆవీరుడు తాను తుదివరకును కర్బలాలో పైగంబరు మనుమలవలె ప్రాణములిచ్చిన వారివలె పోరాడితీరుదునని జవాబిచ్చెను.

పరిస్థితులిట్లుండ ౨౭ సెప్టెంబర్ ౧౬౮౭ నాటిరాత్రి "అబ్దుల్లాఖాన్" అను నీచుడు అబుల్‌హాసనుకు ద్రోహియై, ఔరంగజేబు లంచములకు గురియై, తాను కావలియున్న దిడ్డివాకిటిని తెరచి, శత్రుసైన్యమును లోపలికి వదిలెను. అబ్దుర్‌రజ్జాఖ్ ఈ వార్త వినినవెంటనే, పండ్రెండు మందిని మాత్రమే వెంటతీసికొని, శత్రువులపై బడెను. ఒక వేయిమందిలో ఎదుటపడినవారిని తునుముచు, దారిచేసుకొని పోవుచుండెను. పై భాగమునకు పోయి, సైన్యముల గూర్చుకొని ద్వారములను బంధింప గోరుచుండెను. కాని, ఒక్కడు వేయిమందిపై ఏమిచేయగలడు. శరీరమున ౭౦ గాయములు తగిలెను. ఇంకను లోబడకుండెను. తుదకు స్మృతితప్పి, గుఱ్ఱమునుండి గిర్రున క్రిందపడిపోయెను. ఆలంగీరు కోటను వశపరచుకొనెను. అబుల్‌హాసన్ తనకాలము సమీపించెనని గుర్తించి, జనానాలోనికి పోయి, భార్యలనందరను కౌగిలించుకొని తన తప్పులన్నియు క్షమించుమని వేడుకొని, ప్రశాంతముగా తన సింహాసనముపై కూర్చుని, శత్రువుల నెదుర్కొనుటకై, నిరీక్షించుచుండెను. శత్రువులు వచ్చుటలో ఆలస్యము

చేసినందున తన భోజనమునుగూడ తెప్పించుకొని సింహాసనము పైననే భుజించెను. కొన్ని ఘడియలలోనే ఆతడు ఖైదీయయ్యెను.

అబ్దుల్ రజ్జాఖ్ రెండుదినాలవరకు పడినచోటనే స్మృతి తప్పియుండెను. అతనిని తర్వాత గుర్తించి రహుల్లాఖాన్ అనునతడు తనయింటికి తీసికొనిపోయి చికిత్స చేయించెను, కొంత కాలమునకు గాయములన్నియు మానిపోయెను.

బహుకాలము వరకు ఔరంగజేబు అతనిని గౌరవించుచు, తన సేనానాయకత్వము వహించుటకై పలుమారు ప్రార్థించెను.

ఇతర సర్దారులును ప్రోద్బలము చేసిరి. తుదకు ఎంతయో నిర్బంధముపై ఆలంగీరు సేవ నంగీకరించెను.

ద్రోహము చేసి గోలకొండ రాజ్యనాశనమునకు కారకుడైన అబ్దుల్లాఖానుకు ప్రతిఫలముగా ఆలంగీరు వానితల నరికించెను.

అభయచందు—నిర్భయచందు

౨౦౦ సంవత్సరముల క్రిందట నాసిరుద్దీన్ అను పాదుషా ఢిల్లీ రాజ్యము చేయుచుండెను. అతని కాలములో నుండు "అర్గళ" అను ఒక చిన్న సంస్థానమును పాలించు గౌతముడను రాజు పాదుషాకు కప్పముకట్టుటకు నిరాకరించి తిరుగబడెను. అర్గళ రాజుకు బుద్ధిచెప్పుటకు ఔధ్ సూబేదారును గొప్పసైన్యముతో యుద్ధమునకు పంపెను. కాని అర్గళ రాజు విజృంభించి, సూబేదారుసైన్యములో ౧౨,౦౦౦ సైనికులను చంపి, సూబేదారును పారగొట్టెను.

ఇట్లుండ ఒకనాడు పూర్ణిమా పర్వమగుటచే ఆచార పరిష్కారము అర్గళ రాణికి గంగాస్నాన మవసరమనిపించెను. కాని గంగాతీరము ఔధ్ సూబేదారు వశములోనుండెను. రాజుగారికి సంగతిచెప్పిన అంగీకరించరని అతనికి తెలుపకయే రాణిగారు కొందరి పరిచారికలతో రాత్రియంతయు నడిచి, తెల్లవార గంగాభవానిని దర్శించుకొని అందు స్నానము చేయుచుండెను

రాణి అందరి స్త్రీలవలె లేను. వజ్రాలనగలధరించి విలువగల బట్టలు కట్టియుండెను. సంకల్పముచెప్పు బ్రాహ్మలకు భూరిదానము లిచ్చెను. పరిచారికల యాసందడి, యూపటా

కోపమంతయును జౌధ్ చారులకు వింతగా తోచెను. తమ వాకచక్యము నంతయు వినియోగించి, ఆమె అర్గళరాణి యను సంగతిని గుర్తించిరి. సూబేదారువారు న్యాయపరము కొనుటకై తమ కూతుండ్రి నిద్దరను పంపించెను. వారు రాణితో ముచ్చట్లు పెట్టుచు, మెల్లమెల్లగా రహస్యమును లాగికొని ఆమె అర్గళరాణియే యని తమతండ్రికి ఎరిగించిరి.

తన పరాభవమునకు ప్రతీకారము చేయ మంచి అవకాశము దొరకె కదా యని సూబేదారు హర్షించి, ఆమెను బంధించి యెత్తుకొనిపోవుటకై స్వయముగా కొందరు భటులను వెంటతీసుకొని అర్గళరాణి స్నానము చేసి పూజలు ముగించుకొని తన రాజధానికి వెళ్ళుటకై సిద్ధముగనుండగా ఆమెను ముట్టడించెను.

ఆనాటి రాజపుత్ర స్త్రీలకును, ఈనాటి మహారాష్ట్ర స్త్రీలకును హస్తిమశకాంతర న్యాయము. ఆనాటి స్త్రీలు వీరాంగనలు, ఈనాటివారు తద్వ్యతిరేకులు. ఆనాటి స్త్రీలు సాముచేసిన కర్కశ శరీరలు, శక్తిస్వరూపిణులు, ఈనాటివారు భీరువులు.

అర్గళరాణి తనచుట్టు భయంకర పఠానులు కత్తులు ఝుళిపించుచు, భయపెట్టుచుండినను, కించిత్తుగూడ చలించక ఇట్లు పలికెను, "పిరికి పందలైన మీకు సిగ్గైన లేదుకదా! మగవారితో పోరాడలేక పారివచ్చి ఆడువారిపై అంగును, నిస్సహాయులును, నిరాయుధలును నగువారిపై దర్పము చూప

వచ్చిన మీ ముఖములపై ఉమ్మివేయువారు లేరా ?" సూబేదారుని కీ మాటలు తేనెతెట్టునుండి కోపబడిన తేనెటీగలు కుట్టినట్లుగా శరీరమంతయు మంటలెత్తించెను. సిగ్గుపడుటకు మారుగా క్రుద్ధుడయ్యెను. "దీనిని పట్టుడు! పట్టుడు!" అని భటుల కాజ్ఞయిచ్చెను భటులు చకితులై ఆందోళన పడుచుండగా రాణి మరల నిట్లు పలికెను. "నేను రాజపుత్రస్త్రీని బొందిలో ప్రాణమున్నంత వరకు ఓటమి ఎరుగనట్టి జాతికి చేరినదానను స్వామీ! ఇచ్చట రాజపుత్ర మాతను, రాజపుత్ర సోదరీమణులను గౌరవించు సోదరులెవరైన కలరా లేరా?" ఈమాటలు ఆ వీరనారీమణి నోటినుండి వెడలెనో లేదో, ఈసంవాదమునంతయు వెనుకనుండి పరీక్షించుచుండిన అభయచందు, నిర్భయచందు అను సోదరులు తటాలున చుట్టుముట్టియున్న గుంపును చీల్చుకొని ఒరనుండి కత్తులులాగి పఠానులపై పడిరి. వారిద్దరు పఠానులతో యుద్ధము చేయుచుండగా వారి పరిచారకుడొకడు గుఱ్ఱముపై ప్రచండవేగముతో స్వారిచేయుచు, అర్గళరాజుకీవార్త తెలుపుటకు పోయెను. ఈ యిరువురును తమ యనుచరుల సహాయముతో ఘోరముగా పోరుచుండిరి. కొంతసేపటికి వీరి యనుచరులలో కొందరును, నిర్భయచందును చనిపోయిరి. అభయచందును, ముగ్గురనుచరులును మిగిలియుండిరి. పఠానులు విజృంభించి వారిపై బడిరి. ఇక కొన్ని క్షణములలో రాణి తమవశమగునని యుల్లాస పడుచుండిరి.

అట్టిసమయమున అర్గళరాజు స్వయముగా కొంత సిబ్బందితో రణభేరి మ్రోగించుచు పఠానులపై బడెను

పఠానులు దిగ్భ్రాంతులై పారిపోయిరి. రాణితోసహా, అభయచందుతో సహా అర్గళకు రాజుమరలెను. అభయచందు కులములో తక్కువ వాడైనను, కృతజ్ఞతా సూచకముగా రాజు తన బిడ్డనిచ్చి పెండ్లిచేసి, "రావు" బిరుదమునిచ్చి తనరాజ్యములో కొంతభాగము జాగీరుగానిచ్చి, గౌరవించెను.

నాసిరుద్దీను పాదుషాకు సూబేదారు చర్యలు తెలిసిన తర్వాత వానిని నగౌరవపరచి, పదవినుండి తొలగించెను. పెద్దచిన్నలందరిలో సూబేదారు నైచ్యమును ఖండించనివారు లేకుండిరి.

గురుగోవిందు

"సవయ్యా లాఖ్ పర్ చఢావే
జబ్ గురుగోవింద్ కె నాము సునావే"

గురుగోవిందుని కనుసన్నపైననే సవాలక్ష సైన్యము యుద్ధభూమిలో పడనుముకెడివి. గురుగోవిందు నామమే శిక్కులకు పంచాక్షరీ మంత్రరాజము. గురుగోవిందుడే శిక్కులకు దశమావతారము. గురుపీఠములు కొంతకాలమైన తర్వాత ఆదర్శములను విడిపడిపోవుట చారిత్రకముగ కనుగొని కాబోలు తనతర్వాత గురువులుండకుండుటకై నిషేధించి "గురుగ్రంథ సాహెబు" గురుస్థానము వహించునని ఈ తుదిగురువు శాసించినాయెను.

మొదట మొదట శిక్కుమతము ఒక సంస్కార మతముగా హిందూ ముసల్మానుల ఐక్యతకై ఏర్పడియుండెను. అహింసాప్రాధాన్యత కలదిగా నుండినందున శిక్కులకు ఆదిలో మాంసాహారము నిషిద్ధమైయుండెను.

కాని శిక్కుల వెంబడిపడి మొగలుపాదుషాలు చాల ఘోరదురంతములను చేసిరి. ఐదవ గురువగు గురు అర్జునను జహాంగీరు చక్రవర్తి చంపించెను. అతని కుమారుడగు గురుహరగోవిందుని కారాగారములో ౧౨ సంవత్సరములు ఘోరముగా పీడించి బంధించి యుంచెను.

గురుహరగోవిందు ముక్తుడైనవెంటనే శిక్కులను యోధసంఘముగా (Military Class) మార్చివేసెను. యుద్ధమునకు సాహసికులౌటకై మాంసాహారములు విధిగా శిక్కులందరికిని విధించెను.

ఔరంగజేబు చక్రవర్తి పరమత హింసలో సంపూర్ణ పరిణతి బొందిన మతావేశపూరితుడు. అతడు హిందువుల నేకాక శిక్కులనుకూడ నానావిధముల బాధించెను.

ఈ ఆలంగీరుపాదుషా అనేక శిక్కులను చంపించెను. మతముమార్పించెను. తొమ్మిదవ గురువగు గురుతేగ్‌బహాదరుదినూచి చాలవిచారపడెను.

ఒకనాడు కొందరు బ్రాహ్మణులు తమకష్టములను విన్నవించుకొని గురువుగారిని తన్నివారణార్థమై ఏదైన నుపాయ మాలోచించుమని వేడిరి.

"ఇప్పుడొక మహాత్ముని బలిదాన మవసరము." అని గురువుగారు సెలవిచ్చిరి. అతని కుమారుడగు గురుగోవిందుడు "మీకన్న మించిన మహాత్ములెవరు" అని పలికెను. కుమారుని మాటలను మెచ్చుకొని వెంటనే గురుతేగ్‌బహాదర్ ఢిల్లీకి ప్రయాణమై చక్రవర్తితో నిట్లనెను:—"చిల్లరమూకలనుబట్టి వారి మతములను బలవతముగా మార్చుట గొప్పపనికాదు. నా మతమును మీమనోత్కృష్టతచే మార్చినచో శిక్కులందరును రేపే తురకలుకాగలరు".

ఖాజీలెన్ని ప్రయత్నములు చేసినను నిష్ఫలమయ్యెను. తుదకు ఔరంగజేబిట్లనెను:-"నీవు మహాత్ముడవేని నీమాహాత్మ్యముచే నీ తల తెగకుండునట్లు కాచుకొనుము." సరే అని

గురువుగారొప్పుకొనితనకంఠమందొక కాగితమును తాయెతులో నుంచి కట్టుకొని శిరచ్ఛేదకుని యెదుట నిలబడెను. పాదుషా సూచనచే గురువుగారితల తెగనరుకబడెను. కంఠమందలి తాయెత యెగిరిపడెను. అందలికాగితములో నిట్లు గురువుగారు వ్రాసియుండిరి:—

"శిర్ దియా శిర్ నదియా"

"తలయిచ్చితినే
కాని
మతమియ్యలేదు."

చక్రవర్తి గురువుగారితోనుండిన భాయిమతిదాను అనుశిక్కును నెత్తిపై రంపముపెట్టి సగబాలుగా కోయించెను, మరియు భాయిదయాలు అను నతనిని సలసల కాగుచున్న నూనె కుండములో వేయించి చంపివేసెను.

పదవగురువును, తుదిగురువునగు గురుగోవిందుసింగు ప్రచండుడయ్యెను. అనేక దుర్గములనుకట్టి తన ప్రాబల్యమును పంజాబులో చాలాదూరము వ్యాపింపజేసెను. ఔరంగజేబు గొప్పగొప్పసైన్యములను పలుమారు గురుగోవిందుపై పంపినను మొగలుసైన్యమే తడవతడవకు ఓడిపోవుచుండెను. తుదకు గురువుగారిపై నహరుఖాన్ సేనానివెంట చాలగొప్పసైన్యమును క్రీ. శ. ౧౭౦౧లో చక్రవర్తిపంపించెను. ఈ సైన్యముయొక్క ధాటికు తాళజాలక గురుగోవిందుడు ఆనందపూరు దుర్గములో నిలిచిపోయెను. కాని దానినప్పుడే మొగలులు ముట్టడించిరి.

గురువుగారి తల్లి జోరావర్సింగు. ఫతేసింగ్ అను గురుగారి చిన్ని కుమారులతో కోటనుండి తప్పించుకొని సర్హిందుకు పోవుచుండగా మొగలులచే పట్టుకొనబడెను.

సర్హింద్ సూబాకు సూబేదారైన వజీరుఖాన్ అను వానికిని, ఈబాలురకును నిట్లు సంభాషణము జరిగెను:—

"మిమ్ములను వదలిపెట్టిన ఏమిచేయుదురు?"
"ఏమిచేయుదుమా! నీతోనే యుద్ధము చేయుదుము."

"మీరు ఓడిపోయినట్లైతే?"
"మరలసైన్యమును సమకూర్చుకొని నీపై వత్తుము."

సూబేదారు ఈమాటలువిని, అదరిపడి, కోపఘూర్ణితుడై "ఉలెమా"లతో ఆలోచించి. "ఓరీ మీరు మా ఇస్లామును స్వీకరించి పవిత్రులుకండు. లేకున్న మీగతి చాలఘోరముగా పరిణమించును". అని పలికెను. బాలురు నిర్భయముగా, గంభీరముగా నిరాకరించిరి. ఒకగోడలో వీరిని నిలిపి రాళ్లు పేర్చుచు పోయిరి. కంఠమువరకు పూడ్చిరి "ఇప్పుడైనను మీప్రాణములను రక్షించుకొనుటకై మా మతమును స్వీకరించుడు". అని సూబేదారు హెచ్చరించెను.

" లేదు లేదు. ముమ్మాటికి స్వీకరించుట లేదు. అని ఏకవాక్యముగా ఆ వీరబాలురిరువురు పలికిరి గోడపూర్తిగా కట్టించి వారికి సమాధికల్పించిరి. అచ్చట గురుగోవిందుసింగు ఆనందపురమునుండి తప్పించుకొని "మఖోవాల్" అనుకోటలో చేరికొనెను. అచ్చటికిని మొగలుసేనలువచ్చి చుట్టుకొనెను.

కోటలో భోజన సామగ్రి క్రమక్రమముగా ముగిసిపోయెను. ఒకనాటిరాత్రి నిశ్శబ్దముగా గురువుగారును, ౪౦ మంది అనుచరులును కోటనుండి తిన్నగాజారుకొని, "చాంకౌరు" కోటదిక్కు నడిచిరి. కానివారిజాడలు మొగలులు పసిబట్టి వెన్నాడి చుట్టుముట్టిరి. 'చాంకౌరు కోట' సమీపములో అతిభయంకర యుద్ధము జరిగెను. వీరు ౪౦ మంది మాత్రమే శత్రువులా వందలకొలది. గురుగోవిందుగారి వెంబడి వారి మరి యిద్దరుకుమారులు అజిత్ సింగు, జుజ్జార్ సింగు అనువారుండిరి తుదివరకును యుద్ధముచేయుచు, అనేకశత్రువుల తునుమాడి పలుగాయములచే [illegible] వీరమరణము నొందిరి. మొగలులు బొబ్బలిడుచు తమపైబడగా మొగల్ సేనాని యగు నహార్ ఖాను శిరమును ఒక్కవేటుతో గురుగోవిందు నరకివైచెను. రెండవసేనానియగు ఖా[illegible] ఖానును తీవ్రముగా గాయపరిచెను.

ఇప్పటికి గురుగోవిందునితో నున్నవారిలో అయిదుగురే మిగిలినవారైరి. తమ సేనానుల దురవస్థను చూచి, దిగ్భ్రమచెందిన మొగలులనుండి తప్పుకొని, యీ అయిదుగురును చండవేగముతో "చాంకౌరు" కోటలో చేరుకొనిరి. మొగలుసైన్యములన్నియు వచ్చి, ఆ కోటను ముట్టడించెను. కాని, అప్పటినుండి గురుగోవిందుడును, మిగిలిన అయిదుగురును మారువేషముల వేసికొని, తప్పించుకొని పోయిరి. ఇట్లనేక బహుకష్టములకులోనై, గురువుగారు "ముక్తేశ్వరమును" చేరి, తన రాకను శిక్కులకు బంపిరి. కొలది దినములలో ౨౦౦౦౦ మంది శిక్కుయోధులు గురువుగారి చరణసేవలో వచ్చిచేరిరి.

సర్ హింద్ సూబేదారు ఇతని యుద్ధప్రయత్నముల సామర్థ్యము విని, ప్రబలసైన్యముతో వచ్చి తాకెను. ఈ యుద్ధములో మొగలులు సంపూర్ణముగా పరాజయ మొందిరి. తను మతరక్షణార్థము గుర్తుగా ఆ యుద్ధస్థలములో నొక గొప్ప చెరువును నిర్మింపజేసి, దానికి "ముక్తేశ్వరము" అని నామకరణము చేసెను.

ఈ యుద్ధానంతరము మొగలులు శిక్కుల జోలికి పోవుటకు సాహసించరైరి.

బలభద్రుడు.

ఈ పూజ్య వీరాగ్రేసరుని దివ్యచరిత్ర ౧౨౧ సంవత్సరముల క్రిందటిది. రంగము నేపాళదేశము. శత్రువులు శతఘ్నికాయుక్తులును, దేశీయ ద్రోహిరాజసహాయయుక్తులును, అపార సైన్యద్రవ్యలక్ష్మీకటాక్షలాలితులును, అగు — బ్రిటిషువారు.

హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలు క్రీ. శ. ౧౮౧౩ ఆఖరులో హిందూస్థానమునకు దయచేసెను. వచ్చుటతోడనే నేపాళరాజ్యముపై దృష్టిసారించెను. ఏదో విధముగా నేపాళమహారాజుతో తగవులు కల్పించుకొని, యుద్ధప్రకటనము చేసెను. నూతన మారణయంత్రయుక్తమగు ౩౦,౦౦౦ సైన్యమును, ౬౦ తోపులును పంపెను. నేపాళమువారివద్ద ౧౨,౦౦౦ సైన్యమే యుండెను. తోపులు లేవు. యుద్ధసామగ్రికూడ సరిగాలేదు. దేశమంతయు పర్వతప్రాంతము. సరియగు బాటలు లేవు. కొండరాళ్లే ముఖ్యమగు ఆయుధములు. అయినను, అవే వారిని రక్షించినవి.

గిల్లిస్పీసేనాని గొప్పసైన్యముతో డేరాడూనునుండి నేపాలు ప్రవేశించెను. సరిహద్దులోనే "బలభద్రుడు" అను నేపాళ సేనాని ౬౦౦ గూర్ఖాలతో మాత్రమే స్వదేశ

సంరక్షణము చేయుటకు సంసిద్ధుడయ్యెను. ఈగొప్ప ఇంగ్లీషు సైన్యముతో పోరాడుట కష్టమని తన "కలంగా" కోటలో నిలిచిపోయెను. బ్రిటిషుసేనాని అతనికిట్లు వార్తపంపెను:- "తత్క్షణమే మాకు లోబడుము. లేకున్న నీకు సర్వనాశనమే." బలభద్రుడు తన జన్మములో ఓటమి యెరిగినవాడుకాడు. పిరికితనము ఒక వెంట్రుకలోనైన కానరాదు మృత్యువునకు వెరచు స్వభావము ఎన్నడును లేనట్టివాడు. అట్టివానివలన ఏమి ప్రత్యుత్తరము దొరుకును?

"యుద్ధరంగములోనే నీకు సరియగు సమాధానము దొరుకగలదు."

అని సూత్రప్రాయముగా ప్రతివార్తనంపెను. బ్రిటిషు వారికి అతని బిరుసుదనముపై కోప మినుమడించెను. కోటను నాలుగుదిక్కుల ముట్టడించిరి. ఫిరంగులు ఘోరముగా ప్రయోగింపబడెను. కోటగోడలు కూలిపడ జొచ్చెను. కోటలోనివారు కొందరుచచ్చిరి. ౬౦౦ మంది ౨౦౦ మంది అయిరి. అయినను బలభద్రుడు క్షణక్షణమున వీరభద్రుడగుచువచ్చెను.

గిల్లెస్పీసేనానికి వీరిపట్టుదలపై ఆగ్రహము కలిగెను. కోటగోడల నెగబ్రాకుటకై సైన్యమును ప్రోత్సహించెను. ఈప్రయత్నములో కోటనుండి వెడలిన ఒక తుపాకీగుండు గిల్లెస్పీ ఎదనుచీల్చుకొని వీపున వెడలివచ్చెను వెంటనే అతడు గిజగిజ తన్నుకొని చచ్చిపడెను. "కర్నల్ మాబే" సేనానియయ్యెను. మరింతతీవ్రముగా ముట్టడిసాగించెను. గూర్ఖాలలో స్త్రీలుకూడ నుండిరి. వారు శక్తిమంతులై కొండగుండ్లను బ్రిటిషుసేనపై

దొర్లించుచు, బ్రిటిషువారి తుపాకీ గుండ్లకు గురియై సూర్యమండలము భేదించుకొని పోవుచుండెనని "మాంబే" దొరకు విస్మయమయ్యెను. నెలదినములైనను కోట వశము కాకపోయెను సుమారు ౧౦౦౦ సైనికులు హతమైరి కోటను సమీపించుట యటుమాని జేరకొనుటయా! "ఈ యున్నతమైన కోటలో తాగుటకై నీళ్ళెక్కడివి" అను నాలోచన బ్రిటిషు సేనానికి స్ఫురించెను. వెంటనే "నాలాపాని" అను కొండకాలువను డియో కోటలోనివారికి నీరు దొరకుచుండినట్లు కనుగొనబడెను. ఆ కాలువకు అడ్డముగా కట్టకట్టి నీరునాపివైచిరి. బలభద్రుని సైన్యమునకు భోజన పదార్థములు మొదలే తక్కువైయుండెను ఇప్పుడు నీరుకూడ బొత్తిగా లేకపోయెను. ౨౦౦ మందిలో ఇప్పుడు ౭౦ మంది మాత్రమే మిగిలియుండిరి అప్పుడును బలభద్రుడు శత్రుశరణు జొచ్చుట నిరాకరించెను. తుదకు ఒకనాడు బ్రిటిషువారు తోపులతో కాల్చి కాల్చి కొన్ని నిమిషాలకై విరమించియుండిరి ఆ క్షణములో వారికంటికొక యపూర్వదృశ్య మగుపడెను. తటాలున కోటయొక్క లోహద్వారములను తెరచివైచి బలభద్రుడు తనమిగిలిన ౭౦ మంది భటులతో ఒకహస్తమునందు కృపాణము, ఒకహస్తమందు తుపాకి తలపాగలలో చక్రమున్ను ధరించి, "హరహరమహాదేవ్" అని భీకరముగా గర్జించి మెరుపు మెరసినట్లు బ్రిటిషుసైన్యము కన్నులకు మిరుమిట్లు గొలుపుచు వారిపైబడి, సైన్యదళముల చీల్చి, చెండి, చంపి, చెదరగొట్టుచు ఒక్కడుకూడ చావకుండగా శత్రుసైన్యమును ఒకదిక్కునుండి యింకొకదిక్కువరకు భేదించుకొనుచు అవతలకుపోయి అందరు

చూచుచుండగనే పవిత్ర "నాలాపాని" ఝరిలో తమ మోడిన కంఠములను తడుపుకొనుచు కనుపారద్రాగి ఖడ్గముల లీలావిలాసముగా త్రిప్పుచు దాటుకొని వెళ్లిరి.

ఇంగ్లీషువారు అయినదేమో అయినదని కోటను గాంభీర్యముతో ప్రవేశించి పట్టుకొనిరి. కోటలోవారికి స్త్రీల శవములు, గాయములతో చచ్చిన వీరుల శవములు లభించినవి. కోటను నేలమట్టము చేయుటలో తమ కసినంతయు తీర్చుకొనిరి.

నేటికిని డేరాడూన్ సమీపమందలి నిశ్శబ్దారణ్యములలో, "రిచ్ పనా" నదీతీరమున "మాయొక్క వీరశత్రువగు బలభద్రసింహుని జ్ఞాపకార్థము" అని చిన్న చిహ్నము ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వముచేత నిర్మింపబడినది. కానగును.

"థర్మాపోలీ"లో లియోనిదాసు జగద్విఖ్యాతిపొందెను. ఆతనిని మించిన బలభద్రుని ఎవ్వరును ఎరుగరు." అని మోతీలాల్ ఘోషుగారు 30 ఏండ్ల క్రిందట వ్రాసిన వాక్యములు ఇప్పుడుకూడ సత్యమే! విద్యావంతులలోనైనను, ఇండియను లెందరు ఈ అభినవభీముని ఎరుగుదురు? ఏ హిందూదేశ చరిత్రలోనైన విద్యార్థుల కీకథ యొక్కసారైన వ్రాసి చదివించిరా? తుదకు హిందువులలోనైన ఎందరెరుగుదురు ఈ హిందూ వీరాతివీరుని దివ్యచరిత్రము.

సోమనాద్రి

సీ॥ ప్రతిభ కృష్ణా తుంగభద్రాంతరక్షమా
మండలిని బ్రోచె సామ్రాజ్యమహిమ
కందనూల్ముఖ్య దుర్గముల దేశములెల్ల
దేశముఖ్యైక ప్రతిష్ఠ నేలె
గురుభూసురాదుల కురుభూమి రాజ్యాను
లొసగెనుప్రీతి విధ్యుక్తరీతి
యవన ముఖ్యమహీశ నివహంబుల జయించి
కప్పముల్ గొనియె విక్రమసింహుఁ
గీ॥ ఆత్మరాజ్యంబు "కేశవా" యత్తముగను
జేసి హరిగృహ మార్జన సేచనాది
నిఖిల కైంకర్యములను తానె ఘటించె
ఔర! పెదసోమవిభుని ప్రహ్లాదనిభుడు!

—కణాదము పెద్దన
(అధ్యాత్మరామాయణము)

సీ॥ "అవిజ," "దరూరు"ల కాదిగా దేశాయి
నాడగాడ మహోన్నతి దనర్చి
మించి వైరులను భంజించి "కందనవోలు"
"బనగానపల్య" "హరోబలము" ప్రకట

మగు 'తిరువళ్ల' 'నంద్యాల' 'సిద్ధాపుర'
మను పరగణలెల్ల నాక్రమించి
ధీరుడై లోక దుర్వార తేజమున - "యాద
దవుని" రాజ్యమున నధ్యక్షుడగుచు
సీ॥ నాడగౌడు దేశాయి సర్నాడగౌడు
తానయై దోర్బలోగ్ర ప్రతాపదాన
వహ్నులను మ్లేచ్ఛ కానన వ్రజము లేర్చి
సోమనృపమౌళి విలసిల్లె ధామనౌళి.

—వీర రాఘవాచార్యులు
(భారతోద్యోగ పర్వము.)

సోమనాద్రికి పెద్దసోమ భూపాలుడని నామాంతరము కలదు. ఇతనికిపూర్వము గద్వాలనగరము ఏర్పడియుండలేదు. గద్వాలకు ఆమడ దూరమున నున్న రాజవోలులోను, జొంవెల్లిలోను గద్వాల పూర్వపు రాజులు రాజచిహ్నములతో అధికారము చేయుచుండిరి. సోమనాద్రి ౨౦౦ సంవత్సరముల క్రిందటివాడు. గద్వాల పంచాంగకర్తలు తమ పంచాంగములలో ఇతర శకములతోపాటు నేటికిని సోమనాద్రి శకమును గుణించుచు వచ్చుచున్నారు. సోమన్న తండ్రిపేరు పెద్దారెడ్డి. సోమన్న తల్లిపేరు బక్కమ్మ. ఆమె ఇప్పుడు గద్వాలకు రెండు పరువుల దూరములో నున్న పూడూరు గ్రామము రెడ్డి కూతురు. సోమన్న భార్యపేరు లింగమ్మ.

అతడు పూడూరును తనరాజధానిగా చేసికొని కొంత కాలము పరిపాలించెను. నేటిగద్వాలనగర మాకాలములో

అరణ్యప్రాయముగా నుండెను. సోమనాద్రి వేటకై యాత్రాంతము కృష్ణానదీ సమీపమగుటచే, తన రాజధానికి అనుకూలస్థలమని యెంచి ఆచోటనే కోట కట్టుటకు ప్రారంభించెను. కాని ప్రారంభముననే యొకవిషయము అడ్డువచ్చెను. ఆకాలపు నిజాముయొక్క నాసిరుద్దౌలాకు అప్పుడును గద్వాలకు సమీపమందున్నట్టి ఉప్పేరు కోటకు అధిపతియునగు సయ్యద్ దావుద్ మియా అనునతడు గద్వాల స్థలము తనదనియు, కోటకట్టరాదనియు ఆక్షేపించెను. కార్యసాధకుడగు సోమన్న కోటగట్టనిమ్మనుట ఉప్పేరు సయ్యదునకు కప్పమిత్తునని ఒప్పించి అచిరకాలములోనె కోటను ముగించి దానిని నగరముగామార్చి సైన్యము సమకూర్చుకొని కయ్యమునకు సిద్ధమయ్యెను. సయ్యదు ఆగ్రహోదగ్రుడై సోమనాద్రిపై యుద్ధము ప్రకటించెను. గద్వాలకును, రాయచూరునకును మధ్యప్రదేశమందు "ఆరగిద్ద" యను స్థలమువద్ద ఉభయ సైన్యములు వచ్చిచేరెను. సయ్యదు సహాయార్థము రాయచూరునవాబగు బసరుజంగున్న, ఆలపూరు తాలూకాలో చేరిన ప్రాగటూరు కోటకధిపతియగు ఇమరుసాబున్ను తమతమ సైన్యములతో వచ్చిరి. ఉభయ పక్షములవారికిని సంకులసమరము జరిగెను. సోమనాద్రి స్వయముగా కొంతసైన్యమును దీసికొని రాయచూరు నవాబు పై బడెను. కొంతకాలము ధైర్యముతో పోరాడి బసరుజంగు సైన్యము ధైర్యముకోలుపోయి వెనుదీయజొచ్చెను. సిపాయీల సంచలనము చూసి బసర్ జంగు రాయచూరు దిక్కు తిరిగి చండవేగముతో పారిపోయెను. ఇంకొకప్రక్క ప్రాగుటూరు

నవాబు బుద్ధిదెచ్చుకొని యెప్పుడో సలాముననొసఁగెను. ఇక
మిగిలినది సయ్యద్ దావూద్ మియా మాత్రమే. అతడును తన
ఉద్దేశము మార్గమును పట్టెను. సయ్యాను గజము పై
స్వారి చేయుచుండెను. సోమనాద్రి తన గుఱ్ఱమును దానిపైకి
ఉరికొల్పెను. సయ్యాను భీతాత్ముడై శరణువేడి, ఇకముం
దెన్నటికిని సోమనాద్రి జోలికి రానని ప్రాధేయపడి,
ప్రాణముల కాచుకొనెను. కాని తన యుద్ధచిహ్నములగు
నగారా, పచ్చజండాను, ఏనుగును, ఇచ్చుకొనవలసినవా
డయ్యెను.

మరునాడు ప్రాతఃకాలమున సయ్యాను తనకోటపై కెక్కి
గద్వాలదిక్కు చూడగా తన పచ్చజండా కనబడెను. కడుపులో
మసిబోసినట్లయ్యెను. తన పల్లకీని సిద్ధము చేయించి,
హైదరాబాదు నగరమును చేరికొని, నిజాముతో తన దైన్యస్థితి
నంతయు చెప్పుకొనెను. నిజా మెన్నియోవిధముల వారింప
జూచెను. కాని సయ్యాను తాను పట్టినపట్టు వదలకపోయెను.
యుద్ధము తప్పదయ్యెను. నిజాము ప్రబల సైన్యముతో
బయలుదేరెను. పూర్వము పరాభూతుడైన రాయచూరు
నవాబున్ను, కాలికి బుద్ధిచెప్పియుండిన ఇంరుసాబున్ను, తమ
నూత్న పరాక్రమముల పరీక్షించుకొనదలచిన గుత్తి దుర్గాపతి
యగు టీకుసుల్తానున్ను, కర్నూలునవాబగు దావూదుఖానున్ను
నిజాము సహాయార్థము సేనలతో వచ్చిచేరిరి. యుద్ధరంగము
కర్నూలునకు పరుపుదూరములో తుంగభద్రాతీరముననున్న
నిడుదూరను గ్రామము. తుంగభద్రకు దక్షిణతీరముననుండు
నీ నిడుదూరున నిజాముసైన్యమును, తుంగభద్రకుత్తరతీరమున

నున్న కలుగోట్ల యను గ్రామమున సోమనాద్రి సైన్యమును విడిసెను. ఈ రెండు గ్రామములందు నేటికిని ఆనాటి యుద్ధచిహ్నములగు తాత్కాలికపు బురుజులును, మిట్టలును కానబడును.

సోమనాద్రిది ఆరడుగుల ఎత్తుగల గంభీర విగ్రహము. అతడు నల్లని కర్కశ కాయుడు. సాముచే కండలు తిరిగిన దీర్ఘబాహువులు కలవాడు. ఆప్తులకు గంభీరుడును, శత్రువులకు ప్రళయరుద్రమూర్తియు నైనవాడు. అతని ప్రత్యేక వాహనము ఒక గొప్ప తెల్లని గుఱ్ఱము దానిపై స్వారీచేయుచు, అతడు యుద్ధముచేయ అజేయుడై యుండెడివాడు. సోమనాద్రిగారు మొదట తుంగభద్రనుదాటి, తెల్లవారకముందే నిజాము సైన్యముపై బడెను. శత్రుసైన్యములో చాల మంది సాయంకాలమువరకు హతమైరి. చీకటి పడినతోడనే సోమన్న తన సైన్యమును మరల్చి, నదినిదాటి, కలుగోట్లను చేరుకొని, విశ్రమించెను. నిజాము దర్బారు చేసెను. "సోమనాద్రిని వంచుటెట్లు?" అనునదే అందరిను ఆందోళనపరచిన ప్రశ్న. అందొక సర్దారిట్లనెను:—"సోమనాద్రి శక్తియంతయు అతని గుఱ్ఱమందే యున్నది. దాని నపహరించినగాని సోమన్న వశముగాడు." ఆగుఱ్ఱమును నపహరించుటెట్లు అని ఆలోచించి నిజాంగారు ఇట్లు తన సైన్యములో ప్రకటన గావించెను:— "ఎవ్వడు సోమనాద్రి గుఱ్ఱమును తెల్లవారులోపల తేగలడో వానికొక జాగీరు నిత్తును." తెలిసి తెలిసి యముని బారి నెవడు బడగోరును? తుదకొక సైసు సిద్ధమయ్యెను. నడుములో కళ్ళెమును బిగించి, ఒంటిగా బాటపెట్టెను. వాడు బయలుదేరిన

కాలము మంచిది. సోమనాద్రి గుఱ్ఱమువద్ది కావలివాండ్రు పగలంతయు అలసి సొలసి గుఱ్ఱువెట్టి నిద్రించుచుండిరి. చప్పుడు కాకుండ గుఱ్ఱమునకు తన కళ్ళెము తగిలించి, పాగానుండి దానిని తప్పించి, స్వారియై తన వచ్చినబాట పట్టెను. నిజాంగారికి పట్టరాని ఆనందము కలిగెను. వెంటనే ఆ సైనుకొక బంగారు కడియము ఇనాముగా నిచ్చెను.

ఘల్లున తెల్లవారెను. ఇట సోమభూపాలుని సైన్యములో నాయనగారి గుఱ్ఱము లేకుండుటవలన సంతాపమతిశయించెను. గుఱ్ఱము లేకుండుట తన దక్షిణహస్తము పడిపోవుటగా సోమభూపాలునికి తోచెను. ఆనాడంతయు ఎట్లో యుద్ధము జరిగెను. తుదకు సాయంకాల మగుట ఉభయసైన్యములు యుద్ధము చాలించెను. సోమనాద్రి యారాత్రి తనవారితో సమాలోచన చేసి యిట్లు ప్రకటించెను:—"నాగుఱ్ఱమును రేపు తెల్లవారువర కెవ్వడు తేగలడో వానికి నాగుఱ్ఱము ఒక దినమంతయు నెంతభూమి తిరుగునో, అంతభూమి శాశ్వతముగా ఇనాముగా నివ్వగలను."

గద్వాలకు పదిమైళ్ళదూరములో "బొచ్చెంగన్నపల్లె" అను గ్రామముకలదు. ఆగ్రామమునుండి యొకబోయసర్దారు "హనుమప్పనాయుడు" అనువాడు యుద్ధమునకు వచ్చియుండెను. అతడు వెనుకముందు లాలోచింపక ముందునకు వచ్చి సంసిద్ధుడయ్యెను. జొన్నచొప్పను ఒక మోపుగాకట్టి, నెత్తిన బెట్టుకొని, నిజాము డేరాలను సమీపించెను. ఒకసిపాయి అతనిని జూచి, "అరేయ్, ఆమోపు యొంతకిస్తావు." అని

విచారించెను. "సిపాయిసాబ్, దండు ఇక్కడ విడిసినప్పటినుండి మేత కరువైంది. చుట్టు ఆమడదూరం ఎక్కడా ఒక దంటుపుల్ల దొరుకదు. ఈ మోపుకు అయిదు రూపాయిలు యిస్తే నేకాసి యియ్యను." అని హనుమప్పనాయుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "అరే, దీవానా! అందరూ అర్ధరూపాయి కేయిస్తే నీవు అయిదూ సెప్తావ్ జావ్." అని వికటంగా నవ్వుతూ సిపాయి వెళ్లిపోయెను. వచ్చిన సిపాయీలందరితోను ఇదే సంభాషణ. హనుమప్పకు గుఱ్ఱములపైననే కన్ను. పోగాపోగా నొక ప్రత్యేక స్థలములో సోమనాద్రి గుఱ్ఱమును చూచెను. గుఱ్ఱము కూడ హనుమప్పనాయుని చూచి గుర్తించి సకిలించెను. గుఱ్ఱమువద్ద జవానులు హనుమప్పను ఎగాదిగ జూచిరి. దాని కండ్లలోని కాంతిని, నిక్కించిన చెవులను, భూమిని తట్టుచుండిన ముంగాళ్లను, తత్తరపాటుగల చూపును, శిరఃకంపమును చూచి, ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచుండిరి:— "అరేభాయ్! ఇది ఘోడా రేగటిసీమలో దంటుపుల్లలు తిన్నట్టిది. అందుకోసమే మోపును చూచి, యికిలిస్తుంది." "ఠీక్ ఠీక్" అని యందరును ఈ యభిప్రాయమును ఏకగ్రీవముగా నామోదించిరి. చొప్పబేరము జరిగెను. హనుమప్ప ఒక్క రూపాయ అనెను. చొప్పమోపు దించెను. సిపాయీలొకనితో క్రయమిప్పించుమని చెప్పి వెడలిపోయిరి. కొంతసేపటికి వాడు హనుమప్పకు ఖరీదిచ్చి వెడలిపోయెను. మరికొంతవడి కొకడువచ్చి, నీవెవరు అని విచారించగా "అయ్యా! బీదవాన్ని, వచ్చి గంటసేపాయె. ఎవరో ఒకసాయెబయ్య చొప్పఖరీదు తెస్తానని అట్లేపోయినాడు మీరన్నా యిప్పించండి" అని దీనముగా బలికెను. వాడు

పలుకకుండ తనదారి పట్టెను. ఇంతలో అటునిటు చూచి, చుట్టును యెవ్వరు లేనిది గమనించి, గుఱ్ఱము పాగాలో మూల నున్న గడ్డికుప్ప తనపైవైచికొని. అందు వెల్లకిల చేతులుచాచి పరుండెను. నెమ్మదిగా మేయుచుండిన గుఱ్ఱము నాయునిగానక తన్నుకొనుచు, కాళ్లనుగట్టిన గూటము నూడబెరకెను. వెంటనే యొక సిపాయీవచ్చి, గూటమును గడ్డిపైమోపి, భూమిలో పాతదొడగెను. ఆ గడ్డిక్రింద హనుమప్ప తన చేతుల చాచి, పరుండియుండెను గూటముతాని యరచేతిపై మోపబడెను. మీద మీద దెబ్బ వేయుచుండగా అరచేతిని చీల్చుకొని, ఆ గూటము భూమిలో గట్టిగా పాతుకొనెను. హనుమప్ప కదలక మెదలక యుండెను ఎంత నొప్పిగలిగినను, ప్రాణములు పైననే లేచిపోవునట్లుండినను, తన స్వామి కార్యమును తలచుకొని, నిగ్రహించికొనియుండెను. నడిరేయి యయ్యెను సిపాయీలందరు నిద్రించియుండిరి. శిబిరాలన్నియు మాటు మణిగియుండెను. తిన్నగా తనపై గడ్డిని ప్రక్కకు ద్రోసి, హనుమప్ప లేచికూర్చునెను. కుడిచేయి కదలించుటకు వీలు లేకపోయెను. గూటముకూడ కదలకపోయెను. ఎడమచేత తన నడుములోని ఛురికను లాగి, ఒక్క వ్రేటున కుడిచేయి నరుకుకొనెను. మూర్ఛితుడయ్యెను మరల నెదదేరి రక్తప్రవాహమునుండు మొండిచేతిని, తలపాగాతో చుట్టి, గుఱ్ఱమును తీసుకొని స్వారియై శిబిరాలు దాటెను అక్కడక్కడ నిద్రించు సిపాయీలు తలలెత్తి చూచిరి. నిజాము సైన్యములో విరామము లేక గుఱ్ఱములను ఏటికి నీరు దాగిపుటకై తీసికొనిపోయివచ్చుట జరిగినది యగుటచే,

ఏసైనో గుఱ్ఱమును ఏటికి తీసుకొనిపోవుచున్నాడని భావించి, మరల నిద్రించిరి. అరగంటలో హనుమప్ప సోమనాద్రియొక్క గుఱ్ఱముతో సహా హాజరయ్యెను. రాజుగారిని నిద్రనుండి లేపి, యెడమచేత సలాముచేసి నిలబడెను. రాజు కోపముతో కన్నెర్రజేసెను. హనుమప్ప తన మొండిచేతిని చూపించెను. రాజుగారు కారణమడుగగా జరిగినదంతయు చెప్పెను రాజాశ్చర్య చకితుడయ్యెను. నాయుని కౌగిలించి సన్మానించెను. అప్పుడే యొక దానశాసనము వ్రాసియిచ్చెను. యుద్ధానంతరము తన వాగ్దత్త ప్రకారము గుఱ్ఱము ఒక దినము తిరిగినంత భూమి హనుమప్పనాయునికి ఇనాముగా నిచ్చెను. నేటికిని బొచ్చెంగన్నపల్లెలో హనుమప్ప సంతతివారు ఆ భూముల ననుభవించుచున్నారు. తమ కాభూములు చాలినవే కాక అందులో మరల తామున్ను ఇతరుల కినాముగా కొంతభాగ మిచ్చియున్నారు.

సోమభూపాలుని యుత్సాహముపొంగెను. ప్రాతఃకాలమున ఆతనిదండు అంతయు వికాసముతో నుండెను. అట నిజాము సైన్యము సమీపించుకొలది, అతని జయభేరియొక్క భయంకర ధ్వానములు స్ఫుటమగుకొలది, ప్రతిపక్షసైన్యము లోని ప్రతివానియెదలో దడదడ హెచ్చయ్యెను. సోమనాద్రి సైన్యము దావానలమువలె నిజాంసైన్యమును చుట్టుకొనెను. యుద్ధము భయంకరరూపముదాల్చెను. ఆనాటియుద్ధములో ప్రిగటూరు, బళ్లారి, ఆదోని నవాబులు పోలికలని కాహుతు లైరి. సాయంకాలము సమీపించువరకు కర్నూలుకోటవరకు నిజాము సైన్యములు తరుమబడెను. సోమనాద్రియు కొలది

మంది భటులతోనే ఆ సైన్యమును వెన్నంటి కోటలో ప్రవేశించెను
అంతలో కోటతలుపులు బంధింపబడెను. సోమనాద్రి కోటలోపల,
అతని సైన్యము వెలుపల. గద్వాల సర్దారులకు భయము
కలిగెను. కోటను పగలజీల్ప బహుప్రయత్నములు జేసిరి.
అంతయు నిష్ఫలమాయ్యెను. తెల్లవారెను. కోటలోప
వార్తలేమియు తెలియకపోయెను. గద్వాల సర్దార
తనయేలిక చచ్చెనేమోయని నిశ్చయించి, గద్వా
లింగమ్మ రాణికి తాము తిరిగివత్తుమని వార్తపంపిరి. ఆవిర.
వారికి ప్రత్యుత్తరముగా కొన్ని గాజులు-చీరెలు, పసుపుకుంకు
పంపెను. గద్వాల సర్దారులకు కోపము, సిగ్గును కలిగెను
ద్విగుణీకృత ప్రయత్నములో కోటపైబడి ద్వారము
పగులజీల్చిరి. సోమనాద్రియు. కోటలోపల తన కొలదిమం
యనుచరులతోనే రాత్రియంతయు మరుదివసము
ఘోరముగా పోరాడుచు, అనేక శత్రువులను
ప్రాణములపై ఆశ వదలుకొని చేయు
తనయనుచరులలో చాలమంది ప
పొందియుండెను. తుదకు కో
బయటబడి తన సైన్యముతో

నిజాంసైన్యములో
మందితోడనే సోమనాద్రి
తప్పించుకొనిపోయెను. శేష
చావగా మిగిలిన గుత్తి, రాయ
లైరి. సోమనాద్రితో సంధిగా
మంత్రాలోచన చెప్పిరి.

ఉప్పెనయయ్యెను ఏమియుతోచనివాడై తూష్ణీంభావము వహించియుండెను. నిజాంగారు మరునాటి యుదయముననే యొక రాయబారినంపి సంధికోరెను. సోమనాద్రియు అంగీకరించెను. యుద్ధపరిణామముగా కర్నూలులోని కొండారెడ్డి బురుజున నుండు "యెల్లమ్మఫిరంగి" యను చాలా గొప్ప ఫిరంగిని బుద్ధారెడ్డిచే చేయింపబడినవని ప్రతీతిగలిగి [illegible]ంబు వశమొందించిన "రామ", "లక్ష్మణ" అను పేరుగల రెండు ఫిరంగిలను సోమనాద్రి తీసికొనెను. కర్నూలులో కొంత భాగము సోమనాద్రికియ్యబడెను. ఈ ప్రకారము సంధిగావించుకొని సోమభూపాలుడు విజయోత్సాహముతో తనరాజధానికి మరలెను.

సదాశివరెడ్డి

హైదరాబాదు రాజ్యపీఠమును రెండవ నిజామైన నవాబు నిజామలీఖాను బహద్దరు ౧౧౭౫గి హిజిరీలో (అనగా ౪౨ సంవత్సరముల క్రిందట) అధిష్ఠించెను. అతని పెద్దకుమారుని పేరు "ఆలీజా". నిజామలీఖాను చాలాకాలము రాజ్యము చేసినందునను, ఇకముందును తొందరగా తనకు రాజ్యాభిషేకమగు సూచనలు లేనందునను ఆలీజా యువరాజు ౧౨౦౯ హిజిరీలో (అనగా నిజామలీఖాను ౩౪ సం॥ రాజ్యము చేసిన తర్వాత) తనతండ్రిపై తిరుగబడి సింహాసనము బలవంతముగా లాగుకొనునాలోచనలు చేసె ఆ తనకు దిట్టమగు సహాయము చేయు సర్దారులు రాష్ట మున ఎవ్వరైన కలరా యని విచారించగా సదాశివరెడ్డియే కనిపించెను.

సదాశివరెడ్డి మెదకుసీమకు ప్రభువై, నిజాము సామంతుడై, సమకాలికులలో శూరాగ్రేసరుడై భయంకరుడై యుండెను. అతడు గుఱ్ఱపుసవారీలో ప్రజ్ఞగడించినవాడు ఎత్తైనవాడు. బలిష్ఠమైన దేహము కలవాడు. కత్తిసాములో అద్వితీయుడు. నడుమున చేతిలోకొడవలి—ఇవి అతని ఆయుధములు

కొడవలితోనే ప్రతి వీరభటుల కుప్పలుకుప్పలుగా జొన్న చేనులను కోసినట్లు పడనరుకుటలో ఖ్యాతిగాంచినవాడు.

ఆలీజాయువరాజు, దీనముగా, ప్రాధేయపూర్వకముగా ివ రెడ్డివద్దకు సహాయార్థమై యొక రాయబారినంపినాడు. తు రాజా సదాశివ రెడ్డి అంగీకరించినాడు. ౧౨౦౯ ౖజీలో (క్రీ. శ. ౧౭౯౦ లో) అతడు కొంతసైన్యముతో ాలున హైదాౖబాదు నగరమును చేరి ముట్టడి వేసినాడు. ప్పుడప్పుడే ంజాా పండుగ ముగిసియుండెను. మరునాడు ఉత్సాహంపుగ. నగరద్వారములు బంధింపబడెను. సదాశివరెడ్డి నొక యాటంకము కాదు. న గ ము రా త్రి కాలమగువరకే ెనికగులగొట్టి దివిటీలతో, మేళతాళములతో నిజామలీఖాను ముందు ఊరేగింపుచేసినాడు. ఆ లీ జా యు వ రా జు ను ీ నాడు. ఇదంతయుచూచి నిజాంగారు ది సైన్యమునంతయు సమకూర్చు నాలోచనలోనే కాని తనదేవిడీని మాత్రమువదలలేదు. తెల్లవారు శివరెడ్డి యువరాజగు ఆలీజాను వెంటనిడుకొని మన ప్రయాణమయ్యెను. నగరమంతయు ఇంకను మునిగియుండెను. కోటద్వారములు మరల . సదాశివరెడ్డి నగరబాహ్య ప్రదేశమందెచ్చట ామో, బయటికివెళ్లిన ిప్రమాదమగునో మెవ్వరును కో ట వి డి వెళ్లినవారుకారు. మ కా మ సీ దు లో నే పూ ర్తిచేసుకుని రు.

ఈ వార్తలన్నియు నట సదాశివరెడ్డికి
చేరుచుండెను. ఆలీజాయాపటాటోపమునంత
పోయెను. కాని సదాశివరెడ్డి ఏమియుజా[illegible]
సిద్ధపడ్యెను. సదాశివరెడ్డి మహావీరవ[illegible]
పూర్వకాలపు పద్ధతులపై యుద్ధము
తోపులతో. నూతనమైనతుపాకీయంత్ర
కాయనవద్ద అట్టివేవియు లేకుండెను
చాలకాలదిపాటిదే. నిజాము [illegible]
[illegible]దరుకోటను నాలుగుదిక్కుల [illegible]
కోటగోడలు విచ్చుకొనిపోయె
కాని సదాశివరెడ్డి సైన్య[illegible]
[illegible]మితప్పదనిగ్రహించి ఆ
[illegible]పలికోటలో దాగుక
సైన్యము చెదరిపోవ
[illegible] తు[illegible] సే[illegible]
[illegible]నుండి తప్పించ[illegible]

స దా[illegible]
[illegible]
[illegible]
ప్రభువుగా[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

...లిసి కుమారుడగు రహమద్ జా...
...ను తీర్చుకొనుటకై బందితుడై యుం...
కించంపివేసెను.

...రుకోటనుండి జో... [illegible]
...రా అతనిని వెన్నంటి వల్ల... [illegible]
...తనను అగార... [illegible]
...ముంగరముంగాని... [illegible]

...ప్పు... [illegible]
ఇప్పటికిని అతని... [illegible]
స్థానము... [illegible]
దరిద్రను... [illegible]
...దానక... [illegible]
[illegible]